TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES
Cilt/Vol.: 3-Sayı/Issue: 5
Haziran 2025/June 2025
Başvuru/Submitted: 29 Nisan 2025/29 April 2025
Kabul/accepted:16 Haziran 2025/16 June 2025
https://tarihtetkikleri.com
DOI Number:10.5281/zenodo.15739305
Araştırma Makalesi/Research Article
Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Tipu Sultan'ın Kaplanı: İngilizlerin Hindistan'daki Sömürgeciliğine Karşı Tarihsel Bir Sembolizm Örneği

Onur C. ŞAHNA*

Adnan KORGAN**

Özet

Bilindiği üzere Hindistan'ın sömürülmesi, malî bakımdan İngiltere'yi süper güç yapmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan üzerindeki sömürgecilik mücadelesinde Fransa'yı büyük ölçüde bertaraf eden İngiltere'nin önündeki en önemli engel, Tipu Sultan'ın (hük. 1782-1799) yönetimindeki Meysur Sultanlığı olmuştur. İngiltere ve Meysur arasında yaşanan yaklaşık yarım yüzyıllık mücadelede, psikolojik savaşın her türlü unsuru iki güç tarafından da kullanılmıştır. Bu psikolojik savaşın en ilgi çekici nesnesi, "Tipu Sultan'ın Kaplanı" adıyla bilinen otomattır. Bu çalışmada söz konusu otomat, İngiliz sömürgeciliğine direnişin sembolik bir örneği olması bakımından incelenmiştir. Bu bağlamda Hindistan'daki İngiliz varlığının tarihsel arka planı ve Tipu Sultan'ın biyografisi hakkında bilgi verilerek, otomatın üretim amacına ve çalışma ilkelerine ilişkin bir varsayım ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tipu Sultan, Kaplan, Otomat, Meysur, Doğu Hindistan Şirketi, Hector Munro.

Tipu Sultan's Tiger: A Historical Example of Symbolism Against British Colonialism in India

Abstract

As is known, the exploitation of India made England a superpower in financial terms. In the latter half of the 18th century, the most significant obstacle encountered by England, which largely eliminated France in the colonial race over India, was the Kingdom of Mysore ruled by Tipu Sultan (r. 1782-1799). During the nearly half-century-long conflict between England and Mysore, all kinds of psychological warfare elements were used by both powers. The most prominent object of this psychological warfare is the automaton which is known as "Tipu Sultan's Tiger". In this study, the

* Lisans Mezunu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, ocsahna@gmail.com, ORCID:0009-0008-8093-2874.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Yakınçağ Tarihi, Ankara/Türkiye, adnankorgan@gmail.com, ORCID:0000-0002-3477-7032.

-Dergimizde yayımlanan makaleler, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.
-This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) International License
-Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.
-Funding: The author has reported that this study received no financial support
Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest
Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.
Peer Review: External, double-blind
Atıf/Cite: Onur C. Şahna, Adnan Korgan, "Tipu Sultan'ın Kaplanı: İngilizlerin Hindistan'daki Sömürgeciliğine Karşı Tarihsel Bir Sembolizm Örneği", *Tarih Tetkikleri Dergisi*, 3/5 (2025), 30-56.

automaton in question is examined in terms of being a symbolic example of resistance against British colonialism. In this context, the historical background of the British presence in India and the information regarding the biography of Tipu Sultan are provided, which is followed by a hypothesis presented regarding the purpose of the automaton's creation and the principles underlying its operation.

Key words: Tipu Sultan, Tiger, Automaton, Mysore, East India Company, Hector Munro.

1. Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliğinin Arka Planı

İnsanlık tarihi boyunca Hindistan[1], verimli doğası nedeniyle birçok kültür için cazibe merkezi olmuştur. Coğrafî keşifler ile Batı dünyasının Hindistan'ı sömürgeleştirmesinden çok önce Büyük İskender (hük. M.ö. 336-323), Türkler ve Moğollar bu toprakları ele geçirmek için askerî faaliyetlerde bulunmuşlardır[2].

Coğrafî keşiflerle sömürgecilik hareketi küresel boyut kazanmıştır. İlk olarak 1498 yılında Portekizlilerin, ardından 1595 yılında Hollandalıların Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşmaları ve bu yolla zenginleşmiş olmaları, İngilizlerin dikkatini de bu yöne çekmiştir[3]. 1599 yılında birçok İngiliz tüccarın bir araya gelmesiyle 101 hisseli bir şirket oluşturulmuştur. Bu tüccarların İngiliz hükümetine kendilerini kabul ettirip, Hindistan'da ticaret yapma hakkı için resmî izin almalarıyla "Doğu Hindistan Şirketi" 31 Aralık 1600 tarihinde kurulmuştur. İngiliz Hükümeti'nce şirkete "Doğu Hindistan ile ticaret yapmakla yetkili Londra Tüccar Şirketi" ve yöneticisine de "Hindistan Valisi" unvanı verilmiştir. Verilen resmî yetki 15 yılla sınırlandırılmıştır. Şayet şirketin faaliyetleri İngiliz Devleti'nin çıkarlarıyla ters düşerse, imtiyaz feshedilebilir veya mevcut duruma göre bir 15 yıl daha uzatılabilirdi[4].

Doğu Hindistan Şirketi, ticarî olarak ilk seferini Batı dünyasınca Hindistan'ın bir parçası kabul edilen Malezya ve Endonezya'ya yapmıştır. Bu sefer, hem şirket hem de İngiliz Hükümeti için oldukça kârlı geçmiştir. Bu nedenle şirket, Hindistan anakarasında ticaret yapma olanaklarını araştırmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1612 yılında Bâbürlülerden, Hindistan'ın batısındaki Gucerât bölgesinin önemli liman şehri Sûret'te ticaret yapma hakkını da almıştır[5]. Ancak Portekizliler, Hindistan'da İngilizlerin bu denli nüfuz kazanmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Portekizlilerin tüm engelleme çabalarına rağmen İngilizler, Bâbür hükümdarı Cihangir'den (hük. 1605-1627) Sûret şehrinde bir fabrika kurma iznini de

---

[1] Asya kıtasının güneyinde yer alan Hindistan, kıtadan Himalaya Sıra Dağları ile ayrılmış ve adını verdiği Hint Okyanusu'na kıyı bir alt kıtadır. Alt kıta, günümüz Hindistan'ından daha geniş bir coğrafya üzerinde Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladeş ve Sri Lanka'yı da içine almaktadır (Hindistan alt kıtasının coğrafî kapsamını gösteren harita için bkz; Gordon Johnson, *Cultural Atlas of India: India, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladesh & Sri Lanka,* Facts On File, Inc., New York 1996, s. 15).

[2] Hindistan'ın coğrafî verimliliği hakkında bkz; Johnson, *Cultural Atlas of India…,* s. 22-35. Büyük İskender'in Hindistan seferi için bkz; Yalçın Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018, s. 83-86. Müslüman Türklerin Hindistan'daki fetih faaliyetleri için bkz; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara 2011, s. 34-42. Moğolların Hindistan'daki fetih faaliyetleri için bkz; André Wink, *Al-Hind The Making of the Indo-Islamic World. Vol. II: The Slave Kings and the Islamic Conquest 11th-13th Centuries,* Koninklijke Brill, Lieden, 1997, s. 208-209; Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia,* Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 84.

[3] Bilindiği gibi Avrupalıların Hindistan'a ulaşma çabaları Coğrafî Keşifler Çağı'nı başlatmıştır. Bu amaçla Afrika kıtasını dolanarak okyanus yoluyla Hindistan'a varmak için pek çok sefer düzenlenmiştir. En nihayetinde Portekizli kâşif Vasco da Gama (1460-1524) Afrika kıtasının güney ucundaki Ümit Burnu'nu aşarak Hindistan'a ulaşan ilk Avrupalı olmuştur. Bkz: E. M. J. C., "Vasco da Gama", Warren E. Preece vd. (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 9: Extradition to Garrick,* William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago 1966, s. 1111a-b; Nazan Karakaş Özür, *Keşifler ve Coğrafya: 15. ve 16. Yüzyıl Keşifleri*, Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 124-130.

[4] Ramkrishna Mukherjee, *The Rise and Fall of the East India Company,* Popular Prakashan, First Indian Edition, Bombay 1973, s. 65-66.

[5] Azmi Özcan, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 294.

almışlardır. Bunun üzerine Portekizliler 1620 yılında Doğu Hindistan Şirketi'ne savaş açmıştır. İngiliz Hükümeti'nce desteklenen ve kendi silahlı gücü de bulunan şirket, savaşta Portekizlileri yenilgiye uğratarak bölgede kalıcılığını sağlamıştır. Bu savaşın ardından Portekizliler, İngilizler için herhangi bir tehdit üretemeyecek hale gelmiştir. Şirket bu olaydan sonra özellikle dokuma kumaş alanında bölge ticaretinde önemli bir güce dönüşmüştür[6].

Esasında Avrupalı Devletler, Hindistan'da güçlü bir imparatorluğun mevcudiyetinden dolayı sömürgeleştirme politikası güdememişlerdir. Bunun yerine barışçıl yöntemler kullanarak Hindistan ile çeşitli ticaret mallarının alım ve satım işlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak Bâbür hükümdarı Evrengzib'in (hük. 1658-1707) ölümüyle birlikte imparatorluğunun özerk küçük devletlere parçalanması güç boşluğu yaratmıştır. Hatta bu durumdan yararlanan Sihler[7], Kuzeybatı Hindistan'da 1849 yılına kadar yaşayacak olan yeni bir devlet dahi kurabilmişlerdir. Böylece pek çok yeni devletin rekabet ettiği Hindistan, Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilebilecek kadar zayıf görülmeye başlanmıştır[8].

İngilizlerin ardından Fransızlar da Hindistan ile ilgilenmeye başlamıştır. Hatta Fransızlar bundan dolayı 1664 yılında İngilizlere benzer biçimde "Fransız Doğu Hindistan Şirketi" ismiyle bir şirket de kurmuştur. Ancak Hindistan üzerinde bu iki Avrupalı devletin ticarî rekabeti, Bâbür hükümdarı Evrengzib'in ölümü sonrası ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle bir yüzyıl kadar sürecek olan askerî bir çatışmaya dönüşmüştür[9]. İngiltere ve Fransa'nın içine girdiği sömürge yarışı, "Yedi Yıl Savaşı" (1756-1763) olarak bilinen küresel çaptaki mücadeleyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu mücadele sonucunda İngilizler, pek çok küresel kazanç elde etmekle birlikte Hindistan'daki Fransız nüfuzunu büyük ölçüde ortadan kaldırabilmişlerdir[10]. Akabinde Hindistan'daki emellerinin önünde tek engel olarak gördükleri Meysur Sultanlığı'nı hedef almışlardır.

2. Tipu Sultan'ın Biyografisi

Tipu Sultan'ın ataları Peştun kökenli Lodi Hanedanı mensuplarıdır[11]. Hanedan, 1526 yılında gerçekleşen Panipat Muharebesi'nde Muhammed Bâbür Han (hük. 1526-1530) tarafından yenilgiye uğratılana kadar Delhi bölgesinde hüküm sürmüştür[12]. Bu savaş sonrasında Lodiler, Bâbür Hanlığı'nın baskısıyla Hindistan'ın güneyindeki Meysur bölgesine çekilmiştir. Hanedan mensuplarından Haydar Ali (1720-1782), Meysur'daki Hindu Racalığı'nın ordusunda önemli bir kumandan haline gelmiştir. Bu sayede Haydar Ali, 1746'dan beri İngilizlerle iyi ilişkiler içinde bulunan Meysur Racalığı'nın yönetimini

[6] Burton Stein, *A History of India,* Wiley-Blackwell, Second Edition, Malaysia 2010, s. 200.

[7] Sihizm, Hindistan'ın geleneksel dini olan Hinduizm'deki katı kast sistemine ve ritüellere tıpkı Budizm gibi karşı çıkan bir dindir. Dinin kurucusu Nānak, 15. yüzyılda yaşamış olup ilahi vahye sahip olduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Sihizm, başta İslâm olmak üzere Hindistan'daki diğer dinlerle rekabet içine girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; C. E. Bosworth, "Sikhs", C. E. Bosworth vd. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam: New Edition, Prepared by A Number of Leading Orientalists, Vol IX: San-Sze*, Koninklijke Brill, Lieden 1997, s. 576b-582a.

[8] John Morris Roberts, *History of the World*, Oxford University Press, Eighth Edition, New York 1993, s. 507.

[9] Bkz; Roberts, *History of the World*, s. 351.

[10] Bkz; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, Reprinted, London, 1988, s. 111-115; John J. Butt, *The Greenwood Dictionary of World History*, Greenwood Press, London, 2006, s. 301-302; John Merriman, *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*, W. W. Norton & Company, Third Edition, New York 2010, s. 396-401.

[11] Lewin B. Bowring, *Haidar Ali and Tipu Sultan and the Struggle with the Musalman Powers of the South*, Clarendon Press, Oxford 1899, s. 10, 12, dn. 1.

[12] Abdul Halim, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 2009, s. 184-191.

Fransızlardan aldığı yardımla ele geçirmiştir. Ardından 1760 yılında kendi sultanlığını kurmuş[13] ve İngilizleri Hindistan'dan atmayı nihai amaç edinmiştir[14].

Asıl adı Feth Ali olan Tipu Sultan ise, Haydar Ali'nin oğlu olup 1750 (hicri 1163) yılında dünyaya gelmiştir. Aynı zamanda Meysur'daki yeni sultanlığın teminatı da olan şehzade, en iyi biçimde eğitilerek hükümdarlığa hazırlanmıştır. Bu eğitimle Arapça, Farsça ve Urduca dillerini öğrenmiştir[15]. Bunun yanı sıra hizmetindeki 2000 cilt kitaba ev sahipliği yapan teleskoplu ve optik camlarla süslü zengin kütüphane vasıtasıyla tarih, mühendislik, coğrafya, askerlik sanatı vb. dallarda geniş bir bilgi edinmesini sağlayan okumalar yapmıştır[16]. Bu okumaların yanı sıra babası tarafından tayin edilen mahir eğitmenlerden askerlik sanatı için binicilik, atıcılık ve kılıç kullanma dersleri de almıştır[17].

Tipu Sultan, gençlik yıllarından itibaren mühendisliğe meraklı olduğundan roketler başta olmak üzere top, tüfek gibi askerî mekaniğin çeşitli dallarıyla ilgilenmiştir. Nitekim hükümdarlığı boyunca Meysur'u Hindistan'ın en gelişmiş silah sanayisine sahip kılmıştır. Özellikle babası Haydar Ali zamanında kullanılan roketleri 1790'larda geliştirerek, dünya harp tarihindeki ilk metal aksamlı ve katı yakıtlı roketin icat edilmesini sağlamıştır. Böylece Hindistan'daki İngiliz yayılmacılığına karşı ciddî direniş sergileyebilecek bir ordu teşkilatlandırabilmiştir[18]. Tipu Sultan'ın diğer Hindistan devletlerinden farklı olarak disiplinli ve iyi eğitilmiş 110 bin kişilik düzenli ordusu, Avrupa'daki her türlü yeniliği bünyesine uyarlamıştır. Hatta ordunun subay eğitimi için askerî taktik, manevra, teşkilatlanma ve savaşma bilgilerini içeren kitaplar bastırmıştır[19].

Tipu Sultan ilk askerî deneyimini, babası Haydar Ali'nin 1767-1782 yılları arasında İngilizlere karşı verdiği muharebelere şehzade sıfatıyla katılarak kazanmıştır[20]. Özellikle 1780 yılındaki Pollilur Muharebesi'nde İngilizler şehzade Tipu tarafından ağır bir şekilde yenilmiş ve Doğu Hindistan Şirketi işgal subayı Yarbay William Baillie esir alınmıştır[21]. İşgal kuvvetleri komutanlarından General Sir Hector Munro (1726-1805)[22] ise geri çekilerek mutlak bir yenilgiden ve esaretten kurtulmuştur[23]. Bu savaşa katılan ve gelecekte Hindistan'da sömürge yöneticiliği de yapacak olan Doğu Hindistan Şirketi subayı Thomas Munro'nun (1761-1827) konuya ilişkin mektubuna göre, Yarbay Baillie'nin esir alınması İngilizlerin

---

[13] Ahmet Taşağıl, "Haydar Ali Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 17*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25-26; Azmi Özcan, "Meysûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 29*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 510-511.

[14] Alexander John Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro: Bart., K.C.B. Governor of Madras, A Memoir*, Kegan Paul, Trench & Co., London 1889, s. 4.

[15] Mohibbul Hasan Khan, *History of Tipu Sultan*, The Bibliophile Ltd., Calcutta, Dacca, 1951, s. 10; Azmi Özcan, "Tîpû Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 41*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 192.

[16] Johnson, *Cultural Atlas of India…*, s. 142; Narasingha P. Sil, "Tipu Sultan in History Revisionism Revised", *SAGE Open*, April-June, 2013, s. 1. Tipu Sultan'ın kütüphanesinde Türkçe kitaplar da bulunmaktaydı. Bu kütüphanenin içeriği hakkında, konularına ve dillerine göre tasnifli ilk yayın Stewart tarafından yapılmıştır (Charles Stewart, *A Descriptive Catalogue of the Oriental Library of the Late Tippoo Sultan of Mysore: To which are Prefixed Memoirs of Hyder Aly Khan and His Son Tippoo Sultan*, Cambridge University Press, London 1809, s. v, 184).

[17] Khan, *History of Tipu Sultan*, s. 10;

[18] Mahmood Khan Mahmood, *Kingdom of Hyder Ali and Tipu Sultan: Translated from Sultanat e Khudadad*, (çev. ve haz. Anwar Haroon), Xlibris Corporation, USA, 2013, s. 297-298. Meysur ordusunda roket ateşleyen asker betimlemesi için ayrıca bkz; Susan Stronge, "Tipu's Tiger", Tristram Hunt (ed.), *The Lives of Objects*, Victoria and Albert Museum, London 2020, s. 71, şek. II.

[19] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 14.

[20] Özcan, "Tîpû Sultan", s. 192.

[21] Constance E. Parsons, *Seringapatam*, Humphrey Milford & Oxford University Press, London 1931, s. 105-110.

[22] General Sir Hector Munro, İskoç kökenli İngiliz asker ve politikacıdır. Mensup olduğu Munro Klanı'nın kökeni, 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Biyografisi için ayrıca bkz; H. Manners Chichester, "Sir Hector Munro", Sidney Lee (ed.), *Dictionary of Nationel Biography, Vol. XXXIX. Morehead-Myles*, Macmillan and Co., New York 1894, s. 305b-307b.

[23] William John Wilson, *History of the Madras Army, Volume II*, Govt. Press, Madras, 1882, s. 5-11; Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 8; Chichester, "Sir Hector Munro", s. 306b; Pradeep P. Barua, *The State at War in South Asia*, Universty of Nebraska Press, Lincoln, 2005, s. 79-80; M. S. Naravane, *Battles of the Honourable East India Company: Making of the Raj*, APH Publishing, New Delhi 2006, s. 173-175.

Hindistan'da aldıkları en ağır darbe olmuştur. Ayrıca İngiliz ordusundaki subayların bu hezimetten General Hector Munro'yu sorumlu tuttuklarını da yazmıştır[24]. Nitekim Baillie'nin esaret altındayken ölmesi, İngiltere'de histerik bir öfkeyle karşılanmıştır[25]. Ancak bu zaferden bir yıl sonra Haydar Ali Sultan, General Sir Eyre Coote'un (1726-1783) komuta ettiği ve General Sir Hector Munro'nun emrindeki birlikle katıldığı Porto Novo (Parangipettai) Muharebesi'nde İngilizlere yenilmiştir[26].

Tipu Sultan bu mücadele ortamında 1782 yılında babasının ölmesi üzerine tahta çıkar çıkmaz kendisini ordusunun başında İngilizlerle savaşırken bulmuştur[27]. İki yıllık bir mücadelenin ardından İngilizleri yenmiş ve onların Mangalore Antlaşması ile Meysur üzerindeki egemenlik iddialarını ertelemelerini sağlamıştır[28]. Tipu Sultan, zaferini ölümsüzleştirmek için başkentindeki sarayının duvarlarına (Darya Daulat Duvar Resimleri) Yarbay William Baillie ve kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattığı 1780 tarihli Pollilur Muharebesi'ni resmettirmiştir. Bu resimlerde İngilizler, korku ve dehşet içinde Meysur askerlerinin, atlılarının ve fillerinin ayakları altında can verirken gösterildiği gibi Yarbay Baillie ise endişe ve kaygı içinde resmedilmiştir[29].

Tipu Sultan, elde ettiği galibiyeti sağlama almak ve devamlı bir baskıya dönüşmüş olan İngiliz yayılmacılığına bir son verebilmek için Osmanlı Devleti ve Fransa ile diplomatik ilişkilerden medet ummuştur[30]. Bu bağlamda 1786 yılında Basra-Bağdat yolu üzerinden İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermiştir. Heyet, Osmanlı sultanı ve İslâm halifesi I. Abdülhamid'den (hük. 1774-1789) İngilizlere karşı askerî yardım, ticarî ortaklık ve hilafet beratı talep etmiştir. Aynı zamanda Tipu Sultan'ın İslâm halifesine hitaben kaleme aldığı bir mektubu da sunmuştur. Mektupta; İngilizlerin İslâm düşmanı olduğunu, Hindistan'da Müslümanlara zulmederek halkı zorla Hıristiyanlaştırdıklarını, kendisinin cihat faaliyeti yürüttüğünü ve buna devam edebilmesi için askere, mühimmata ve daha da önemlisi hilafet beratına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Osmanlı sultanı ise heyete her ne olursa olsun İngilizlerle barış halinde kalınmasını salık buyurmuştur. Osmanlıların bu tutumunda, o sırada Ruslarla savaş halinde olmaları (1787-1792 Türk-Rus Savaşı) ve bu nedenle İngilizlerle ilişkilerini bozmak istememeleri etkili olmuştur[31].

Tipu Sultan'ın diplomatik heyeti aradığı yardımı bulamayınca Paris'e hareket etmiştir. Nitekim Haydar Ali zamanından beri Meysur Sultanlığı İngiliz tehdidine karşı Fransızlarla ittifak halinde olmuştur[32]. Hatta Tipu Sultan'ın, ordusunu eğiten ve askerî konularda danışmanlık hizmeti veren Fransız Yarbay Russel'e "İngilizleri Hindistan'dan kovmak istediğini ve Fransızlarla kalıcı bir dostluk tesis etmeyi amaçladığını" söylediği bilinmektedir[33]. Bu ilişkilere dayanarak Paris'e giden heyet, 1789 Devrimi nedeniyle kargaşa içinde bulunan Fransa'dan beklediği yardımı alamamıştır[34]. Ancak İngilizler, heyet

---

[24] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 10-11.

[25] Mildred Archer, *India and British Portraiture 1770-1825*, Sotheby Parke Bernet, London, 1979, s. 420. Baillie'nin esaret süreci hakkında ayrıca bkz; Alan Tritton, *Scotland and the Indian Empire: Politics, Scholarship and the Military in Making British India*, Bloomsbury Academic, London 2020, s. 11-12.

[26] John Henry Garstin, *Manual of the South Arcot District*, Lawrence Asylum Press, Madras,1878, s. 149-154; George Bruce Malleson, *The Decisive Battles of India: from 1746 to 1849 Inclusive*, Reeves & Turner, New Edition, London 1914, s. 253-256.

[27] Taşağıl, "Haydar Ali Han", s. 26; Özcan, "Meysûr", s. 510.

[28] Mangolore Antlaşması'nın metni için bkz; George W. Forrest (ed.), *Selections from the Letters, Despatches, and Other State Papers Preserved in the Bombay Secretariat. Home Series, Vol. II*, Government Central Press, Bombay 1887, s. 314-316.

[29] Parsons, *Seringapatam*, s. 110-115. İlgili resimler, İngilizlerce Tipu Sultan'ın başkenti ele geçirildiğinde tahrip edilmiş ancak 1855 yılında İngiliz Hindistan Genel Valisi Lord Dalhousie tarafından 3 yıl süren bir çabayla onartılmıştır (N. S. Ramaswami, *Political History of Carnatic Under the Nawabs*, Abhinav Publications, New Delhi 1984, s. 235).

[30] Bu diplomatik ilişkiler hakkında yapılmış bir değerlendirme için bkz; Irfan Habib (ed.), *State and Diplomacy under Tipu Sultan: Documents and Essays*, Indian History Congress & Tulica Publication, New Delhi 2001, s. xi-xix.

[31] Özcan, "Meysûr", s. 510; Özcan, "Tîpû Sultan", s. 192-193.

[32] Taşağıl, "Haydar Ali Han", s. 25-26; Özcan, "Meysûr", s. 510; Özcan, "Tîpû Sultan", s. 192-193.

[33] Jean Marie Lafont (çev.), "The 'Mémoires' of Lieutenant-Colonel Russel concerning Mysore: In the service Historique de l'Armée de Terre, Château de Vincennes, Paris", Habib (ed.), *State and Diplomacy under Tipu Sultan…*, s. 99.

[34] Estefania Wenger, *Tipu Sultan: A Biography*, Vij Books India Pvt Ltd, India 2017, s. 10-11.

İstanbul ve Paris'te faaliyet yürütürken, Maratalar[35] ve Haydarâbâd Nizamlığı'ndan[36] aldıkları yerel destek ile 1790-1792 tarihleri arasında tekrardan Tipu Sultan'a saldırmıştır[37]. Yaşanan savaş sonucunda Meysur Sultanlığı yenilmiş ve topraklarının ciddî bir bölümünü Srirangapatam (Seringapatam) Antlaşması ile kaybetmiştir[38]. İngilizler, Tipu Sultan'ın antlaşmaya uymasını temin etmek için iki oğlunu da rehin almıştır[39].

Bu yenilgiye rağmen Tipu Sultan, ısrarla İngilizlerin en büyük küresel rakibi olan Fransa ile ittifak kurma çabasını sürdürmüştür. Bir yandan da Osmanlılara ve Dürranlılar'ın hükümdarı Zaman Şah'a (hük. 1793-1801)[40] başvurarak "kâfirlere" karşı destek talebinde bulunmuştur[41]. İngilizler de karşı hamlede bulunarak Osmanlı sultanı III. Selim'e (hük. 1789-1807) başvurmuşlardır. Osmanlı sultanının İslâm halifesi sıfatını kullanarak, Tipu Sultan ile Fransızların işbirliğine engel olmasını istemişlerdir. Bunun üzerine III. Selim, Eylül 1798 tarihinde Tipu Sultan'a bir mektup göndermiştir. Bu mektupta; esas İslâm düşmanının Fransızlar olduğunu, İslâm topraklarının tamamını işgale niyetli olduklarını, bunun kanıtının da Osmanlı mülkü olan Mısır'ı şu an işgal etmelerinde görülebileceğini ve bu nedenlerle kendilerine güvenilmemesi gerektiğini ve ayrıca İngilizlerle yaşanan sıkıntıda Meysur Sultanlığı için arabuluculuk yapabileceğini söylemiştir[42].

Tipu Sultan söz konusu beyhude diplomatik çabalarla sultanlığını kurtarmaya çalışırken, İngilizler Hindistan'da mutlak bir egemenlik kurabilmenin Meysur Sultanlığı'nı yıkarak mümkün olacağının farkına varmışlardır. İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Albay Arthur Wellesley (1769-1852), 1798 yılında tuttuğu hatıratında Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan'daki askerî üstünlüğüne gölge düşürebilecek her türlü yerel gücün bir şekilde yok edilmesi gerektiğini, bu nedenle Meysur Sultanlığı'nın ve onu destekleyen Fransızların öncelikli hedef olduğunu yazmıştır[43]. Hatta Şirket'in Genel Valisi General Charles Cornwallis (1738-1805), Tipu Sultan'ı ve devletini Hindistan'daki İngiliz emellerinin önündeki en büyük engel olarak görmüştür[44].

İngilizler, Tipu Sultan'ı tümüyle tasfiye edecek olan son harekâta girişmeden önce yerel işbirlikçiler devşirmek ve Avrupa kamuoyunda taraftar toplayabilmek için sistemli bir psikolojik savaş başlatmışlardır. Böylece Tipu Sultan'ı Meysur'daki Hıristiyan ve Hindu nüfusuna yönelik sebepsizce eziyet

---

[35] Maratalar, Batı ve Orta Hindistan'da Hint-Avrupa dili konuşan Hinduizm dinine mensup yerel bir halktır. 17. yüzyılda Sivaji önderliğinde Müslüman Bâbür Hanlığı'na karşı dinî gerekçelerle ayaklanan Maratalar, 1739 yılında imparatorluk haline gelmiş olsalar da 1818 tarihinde Arthur Wellesley komutasındaki İngiliz güçlerince siyasî varlıklarına son verilmiştir (M. MA., "Maratha", Warren E. Preece vd. (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 14: Lighting to Maximilian*, William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago 1966, s. 843b-844a).

[36] Haydarâbâd Nizamlığı (1724-1948) Dekken Sûbedarlığı adıyla Bâbür Hanlığı'na bağlı bir eyaletken, son eyalet valisi Kılıç Han'ın (hük. 1724-1748), Sultan Evrengzib'in ölümü sonrasında oluşan güç boşluğundan yararlanması sonucunda kurulmuştur (Azmi Özcan, "Haydarâbâd Nizamlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 17*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 32).

[37] Özcan, "Meysûr", s. 510.

[38] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 18.

[39] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 9; C. Lestock Reid, *Commerce and Conquest: The Story of the Honourable East India Company*, C. & J. Temple Limited, London, 1947, s. 145. Tipu Sultan'ın iki oğlunun esir alınmasını resmeden dönem tablosu için bkz; Archer, *India and British Portraiture 1770-1825*, s. 408, şek. 325.

[40] Afganistan coğrafyasında 18. yüzyılın ortasında kurulmuş olan Peştun kökenli Dürranî hanedanının son hükümdarıdır. Afganistan'da Dürranî devri ve Zaman Şah için ayrıca bkz; George Bruce Malleson, *History of Afghanistan, from the Earliest Period to the Outbreak of the War of 1878*, W. H. Allen & Co., London, 1878, s. 267-347; Mehmet Saray, "Afganistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* Cilt 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 405-406.

[41] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 41.

[42] Özcan, "Tîpû Sultan", s. 193.

[43] Stephen Peter Rosen, *Societies and Military Power: India and It's Armies*, Cornell University Press, London 1996, s. 184.

[44] Kate Brittlebank, *Tiger: The Life of Tipu Sultan*, Juggernaut Books, First Published, New Delhi 2016, s. 66.

ve katliam yapan doğulu bir tiran şeklinde göstermişlerdir[45]. Hâlbuki Haydar Ali Sultan, ölümünden iki ay önce şehzadesi Tipu'ya Meysur'un Hindu ve Müslüman tebaasına karşı eşit davranmasını öğütleyen bir vasiyeti bırakmıştır. Tipu Sultan da babasının vasiyetine uygun bir hükümdarlık sergilemiştir[46]. Keza Tipu ve babası Haydar Ali'ye karşı savaşan İngiliz subayı Thomas Munro'ya göre, Meysur Sultanlığı adalet ve liyakati esas alan sağlam yapısıyla tebaasına karşı adil davranmıştır[47]. Tipu, taşıdığı *Sultan-ı Âdil* sıfatı gereği pek çok Hindu tapınağının onarım ve inşa faaliyetlerini üstlendiği gibi, bu tapınaklara cömertçe bağışlarda bulunmuştur. Hatta Purnaiya adlı bir Hindu'yu Vezîr-i Âzam atamıştır. Zaten makul bir hükümdar olarak Tipu Sultan'ın öncelikli hedefi, İngiliz istilasına karşı Hindistan'da güvenli bir ülke yaratmak olmuştur. Tipu Sultan'ın devletine tabi bazı Hindu ve Hıristiyanlara karşı aldığı tedbirler ve uyguladığı cezalar ise herhangi bir dinî önyargıdan veya ayrımcılıktan kaynaklanmamıştır. Bu yaptırımların, tümüyle İngilizlerle işbirliği yapmak gibi siyasî nedenlerle uygulandığı tarihî belgeler ışığında açıkça anlaşılmaktadır. Buna karşın söz konusu münferit tasarruflar, İngilizlerce Tipu Sultan aleyhine yürütecekleri psikolojik savaş kampanyası için malzeme yapılmıştır[48]. Benzer biçimde Tipu Sultan'ın Fransızlarla ilişkileri göz önüne alındığında Srirangapatam'da "özgürlük ağacı" diktirdiğine, Meysur'da Jakoben Kulübü açtırdığına ve kendisini "yurttaş Tipu" ilan ettiğine dair aktarılan bilgilerin[49] de İngiliz propagandası olduğu anlaşılmıştır. Bu yolla İngilizler, Tipu Sultan'a karşı yürüttükleri psikolojik savaşta Fransız Devrimi aleyhtarı Avrupa kamuoyunu yanlarına çekmeye çalışmışlardır[50]. Bu psikolojik savaşın arka planını anlamak için devrin önde gelen İngiliz bürokratlarından Thomas Macaulay'ın (1800-1859) fikirlerine bakılabilir. Macaulay'ın kaleme aldığı yazıda; İngilizler ahlak ve medeniyet bakımdan dünyadaki en üstün millet kabul edilmişken, onları diğer Avrupalılar ve peşi sıra Asyalılar takip etmiştir. Asyalılar arasında ise ahlak ve medeniyet bakımından Tipu Sultan ve Meysurlular en aşağı seviyede sayılmıştır[51]. Bu düşünce biçimi dikkate alındığında İngilizlerin yürüttükleri psikolojik savaşta kendilerini ahlaken neden haklı gördükleri daha iyi anlaşılabilir.

En nihayetinde İngilizler, Tipu Sultan'a son darbeyi vurabilmek için yerel işbirlikçilerden müteşekkil büyük bir ordu tertip etmişlerdir. Ordunun başına Albay Arthur Wellesley getirilmiştir. Wellesley, 1799 yılının Şubat ayı başlarında Dördüncü İngiliz-Meysur Savaşı'nı başlatmıştır. Savaş, her iki kuvvet arasında yaşanan pek çok muharebe sonrasında başkent Srirangapatam'ın İngilizler ve müttefikleri tarafından kuşatılmasıyla Meysur Sultanlığı'nın aleyhine dönmüştür. Nitekim İngilizler, Tipu Sultan'ın bazı komutan ve hükümet yetkililerini savaş öncesinde rüşvet vererek satın almıştır. Bu sayede istihbarat üstünlüğü elde ettikleri gibi Tipu Sultan'ın harp kararlarını da yanlış yönlendirebilmişlerdir. Aynı zamanda kuşatılan kent surları içeriden zayıflatılmıştır. İngilizlerin açılan bu gediklerden 4 Mayıs 1799 tarihinde içeri sızması sonucunda Tipu Sultan yenilgiye uğratılmıştır[52]. Savaşın kaybedileceği anlaşılınca, Tipu

[45] Bkz; Narasingha P. Sil, "Tipu Sultan in History Revisionism Revised", s. 5-8; Magdalena Guziejko, "Revising The Tiger. The case of the instrument of Tipu Sultan in the Victoria and Albert Museum and the discussion on contested heritage", *Art of the Orient*, Volume XI, No 1, 2022, s. 158.

[46] J. Jemi Merlin Rani, "The Religious Legacy of Tipu Sultan", *Journal of Humanities and Social Science*, Volume XXIII, No 4, 2018, s. 85.

[47] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 14.

[48] Brittlebank, *Tiger: The Life of Tipu Sultan*, s. 85-106.

[49] William Dalrymple, *White Mughals: Love and Betrayal in Eighteenth-Century India*, Penguin Books India, New Delhi 2004, s. 101.

[50] Bkz; Jean Boutier, "Les 'lettres de créances' du corsaire Ripaud. Un 'club jacobin' à Srirangapatnam (Inde), mai-juin 1797", Jacques Weber (ed.), *Le monde créole: peuplement, sociétés et condition humaine, XVIIe-XXe siècles: mélanges offerts à Hubert Gerbeau*, Indes savantes, Paris 2005, ss. 31-44.

[51] Rosen, *Societies and Military Power…*, s. 164.

[52] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 47; Denys M. Forrest, *Tiger of Mysore The Life and Death of Tipu Sultan*, R. and R. Clark Ltd., First Published, Edinburg, 1970, s. 277-291, 294-296; Pandit Sunderlal, *How India Lost Her Freedom*, Popular Prakashan, First Published, Bombay 1970, s. 163-167.

Sultan'a gizli geçitten kaçması ve yeni bir direniş örgütlemesi için şehirden ayrılması teklif edilince "İki yüzyıl koyun gibi yaşayacağıma, iki gün kaplan gibi yaşamayı yeğlerim" diyerek teklifi reddetmiştir[53].

İngiliz kaynaklarının aktardığına göre, Tipu Sultan elinde kılıcıyla sarayında çarpışarak can vermiştir. Tipu Sultan ve babası Haydar Ali'ye karşı yürütülen ve psikolojik savaşın tüm unsurlarını içeren 40 yıllık mücadelenin neticesinde şehri ele geçiren İngilizler ve yerli işbirlikçileri, Srirangapatam'ı 5 gün süreyle yağmalayarak tecavüz ve katliam gerçekleştirmişlerdir. Hatta bu yağma sırasında Tipu Sultan'ın ahşap üzeri altın kaplamalı ve mücevherlerle süslü meşhur tahtı, ganimet olarak pay edilmek amacıyla yağmacılar tarafından parçalanmıştır[54]. İngilizler bu galibiyet sonrasında Meysur'da kendilerine bağlı olacak şekilde Hint Racalığı'nı tekrardan kurmuşlar[55] ve kazandıkları zaferin anısına savaş gazileri için, Meysur kaplanını alt eden İngiliz aslanı betimlemeli madalyalar bastırmışlardır[56].

Srirangapatam'da İngilizlerin ele geçirdiği 99 bin tüfek ve 424 bin mermi ile birlikte bulunan tophaneler, baruthaneler, dökümhaneler ve cephanelikler Tipu Sultan'ın askerî kudretini göstermesi bakımından önemlidir[57]. Ancak İngilizler için bu konvansiyonel askerî kudrete el koymaktan daha da önemlisi, sırlarına vakıf olmak istedikleri yenilikçi bir teknoloji olan roketlerdi. İngilizler Meysur başkentindeki meşhur rokethanede 600 roket fırlatıcısına, 700 çalışır rokete ve 9 bin adet de yapım halindeki rokete el koymuşlardır. İngilizler, bu roketlerden ikisini günümüz Londra Kraliyet Topçuluk Müzesi'nde sergilemekle birlikte edindikleri bu teknolojiyi kopyalayarak 1801 yılında kendi roket programlarını başlatmışlardır[58].

3. Tipu Sultan'ın Kaplanı

Bilindiği üzere kaplan (Panthera tigris), bir zamanlar Hindistan da dâhil olmak üzere hemen hemen tüm Asya kıtasında yaşamış, besin zincirinin en üstündeki etçil ve yırtıcı bir memeli hayvandır[59]. Kaplanın fizikî heybeti ve kuvveti, tarih boyunca insanların onu güç ve kahramanlıkla bağdaştırmasına, çeşitli simge ve motiflerde kullanılmasına neden olmuştur. Asya'da Hun, Çin, Moğol ve Hindistan kültürlerinde kaplan kutsallık atfedilen bir hayvan olarak mitlerde ve halk kültüründe yer aldığı gibi devlet simgelerinde de kullanılmıştır[60]. Kaplanın halk kültüründeki önemi dikkate alındığında, Tipu Sultan'ın oturduğu tahttan,

---

[53] Alexander Beatson, *A View of the Origin and Conduct of the War with Tippoo Sultaun: Comprising a Narrative of the Operations of the Army Under the Command of Lieutenant-General George Harris, and of the Siege of Seringapatam*, G. and W. Nicol, London 1800, s. 153-154.

[54] Forrest, *Tiger of Mysore The Life and Death of Tipu Sultan*, s. 293; Sunderlal, *How India Lost Her Freedom*, s. 167.

[55] Arbuthnot, *Major-General Sir Thomas Munro…*, s. 48; Özcan, "Tîpû Sultan", s.193.

[56] Thomas Carter, *War Medals of the British Army, And How They Were Won*, Norie and Wilson, London, 1893, s. 15-17; Stronge, "Tipu's Tiger", s. 73, şek. II. Kaplanın Hindistan'daki İngiliz varlığına karşı taşıdığı sembolik anlam, 19. yüzyılın sportif bir "beyefendi" faaliyeti olan avcılıkta da kendini göstermiştir. İngilizler bu bağlamda yalnızca Bâbürlüler ve diğer yerel seçkinleri taklit etmek için değil, aynı zamanda Tipu Sultan ve onun gibi İngiliz egemenliğine karşı çıkanların akıbetini göstermek için de kaplan avlamışlardır (Joseph Sramek, "Face Him Like a Briton: Tiger Hunting, Imperialism, and British Masculinity in Colonial India, 1800-1875", *Victorian Studies*, Volume XLVIII, No 4, 2006, s. 661).

[57] Johnson, *Cultural Atlas of India…*, s. 143.

[58] Mahmood, *Kingdom of Hyder Ali and Tipu Sultan…*, s. 298. İngiliz roket programıyla geliştirilen roketlerin ABD ve Napolyon Fransa'sına karşı kullanımı için ayrıca bkz; Alfred W. Crosby, *Throwing Fire: Projectile Technology Through History*, Cambridge University Press, First published, Cambridge 2002, s. 134-135.

[59] W. C. Wozencraft, "Species Panthera tigris", Don E. Wilson, Dee Ann M. Reeder (ed.), *Mammal Species of the World: A Taxonomic and Geographic Reference*, Johns Hopkins University Press, Third Edition, Baltimore, 2005, s. 545-546. Ayrıca bkz; Andreas Wilting vd., "Planning tiger recovery: Understanding intraspecific variation for effective conservation", *Science Advances*, Volume XXVI, No 5, 2015, s. 1-13.

[60] Romila Thapar, "In Times Past", Valmik Thapar (ed.), *Tiger: The Ultimate Guide*, CDS Books, New Delhi, 2004, s. 156, 164; H. B. Werness, *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art*, Continuum, New York 2007, s. 402-404; Bahaeddin

kullandığı silahlara varıncaya kadar kişisel eşyalarında, darp ettirdiği sikkelerde, bayraklarında, askerlerinin üniformasında ve sarayının süslemesinde bile kaplan motifini kullanmış olduğu görülmektedir[61].

Tipu Sultan ve babası Haydar Ali Sultan'ın kişisel simge olarak kaplanı kullanması, Şiî ve Fars kültür geleneğine dayandırılabilir. Bu gelenekte aslan için kullanılan "şir" sözcüğü, çoğu zaman bir diğer kedigil olan kaplanı da karşılamaktadır. Nitekim Tipu Sultan "Şir-i Meysur" (Meysur Kaplanı) unvanını kullanmıştır. Zaten Şii Ali kültünün Lodi hanedanı tarafından benimsendiği, Feth Ali (Tipu) ve Haydar Ali gibi kişi adlarından anlaşılabilir. Bunun yanı sıra hanedanın kurduğu seçkin askerî birliğe "Asadullah" (Allah'ın aslanı) ismini verdiği görülmektedir. "Allah'ın aslanı" ifadesinin ise İslâm dininde peygamberin damadı Ali'yi temsil ettiği bilinmektedir[62]. Bu bağlamda İngilizler için kaplanın, Hindistan'ın zapt edilemez ve korku duyulan doğasını temsil ettiği[63] düşünüldüğünde, Tipu Sultan'ın bağımsızlık ve direniş sembolü olarak kaplan figürüne verdiği önem daha iyi anlaşılabilir. Bunun en somut göstergesi Tipu Sultan'ın 1793 yılında[64] yaptırtmış olduğu otomattır. Söz konusu otomat ele alınmadan önce otomatlar hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

Otomatlar, İlk Çağ'dan itibaren varlığı bilinen, çeşitli mekanizma veya zemberek sistemleri ile önceden belirlenmiş işlevleri kendi kendine yerine getirmek ve bu işi yaparken izleyicilere kendi istenciyle çalışıyormuş hissini vermek için tasarlanmış, daha çok insan veya hayvan görünümlü cihazlardır. Tarihte en meşhurları İskenderiyeli Heron (y. M.s. 10-70)[65] ve el-Cezerî (1136-1206)[66] tarafından yapılmış olan otomatlar, Rönesans ile Aydınlanma Çağı Avrupa'sında kitleleri etkileme ve eğlendirme amacıyla yaygınlık kazanmıştır[67].

Hindistan'da ise paleografik veriler ışığında, Sanskritçe *yantra* adı verilen otomatların M.ö. 3. yüzyıldan beri var olduğu bilinmektedir. Yantralar hakkında en kapsamlı bilgi, 11. yüzyılda Hindistan'da hüküm sürmüş Bhoja'nın (hük. 1010-1055) *Samarāṅgaṇasūtradhāra* adlı eserinde bulunmaktadır. Eserde, yantraların *sūtradhāra* adı verilen ustalar tarafından saray çevresi için daha çok eğlence ve günlük yaşamı

Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara 2010, s. 535-536.

[61] John Robertson Henderson, *The Coins of Haidar Alī and Tīpū Sultān*, Superintended Government Press, Madras, 1921, s. 2-3, 7, 119; Johnson, *Cultural Atlas of India…*, s. 142; Kate Brittlebank, "Saktiand Barakat: The Power of Tipu's Tiger. An Examination of the Tiger Emblem of Tipu Sultan of Mysore", *Modern Asian Studies*, Volume XXIX, No 2, 1995, s. 258-259.

[62] Susan Stronge, *Tipu's Tiger*, Harry N. Abrams &Victoria and Albert Museum, London, 2009, s. 36-38; Stronge, "Tipu's Tiger", s. 70. Bu değerlendirmenin ilk kez Hindistan'daki İngiliz sömürge yöneticisi ve subayı Alexander Beatson (1759-1830) tarafından Tipu devrinde yapıldığı görülmektedir (bkz; Beatson, *A View of the Origin and Conduct of the War with Tippoo Sultaun…,* s. 155-156).

[63] Mildred Archer, *Tippoo's Tiger*, Museum Monograph No 10, Victoria and Albert Museum, H.M. Stationery Office, London 1959, s. 11.

[64] Otomatın üretim tarihi için Victoria ve Albert Müzesi web sayfasında 3.4.2018 tarihli erişimimiz sırasında "yaklaşık 1793" tarihi gösterilirken, 4.4.2025 tarihli erişimimiz sırasında "yaklaşık 1790" tarihi verildiği görülmüştür (http://collections.vam.ac.uk/item/O61949/tippoos-tiger-mechanical-organ-unknown, son erişim tarihi: 04.04.2025). Bununla birlikte Stronge, otomatı 1794 ile 1799 yılları arasına tarihlemiştir bkz; Stronge, "Tipu's Tiger", s. 66.

[65] İlkçağ Batı dünyasındaki otomat yapma geleneği ve pratiği ile bu alanın en bilinen ismi İskenderiyeli Heron hakkında bkz; Colin A. Ronan, *The Cambdrige Illustrated History of the World's Science*, Cambridge University Press, First Published, Cambridge 1983, s. 111-115.

[66] Ortaçağ İslâm dünyasında mühendislik bilgisi ve bilim Avrupa'dan daha ileri düzeydeydi. Buna konumuz bağlamında bir örnek vermek gerekirse, Abbasî halifesi Harun Reşid'in (hük. M.s. 786-809) Karolenj imparatoru Carolus Magnus'a (hük. M.s. 768-814) bir elçilik heyetiyle gönderdiği armağanlar arasında görenlerde hayranlık ve şaşkınlık uyandıran bir otomat da bulunmaktaydı (André Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, (çev. Nedim Demirtaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 116, dn. 10, s. 273-274). İslâm dünyasında yaptığı otomatlarla ünlü el-Cezerî'nin örnek bir otomatı için ayrıca bkz; Fuat Sezgin, *Tanınmayan Büyük Çağ: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi'nden*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2016, s. 410-411.

[67] Özellikle Erken Modern Dönem'de Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) geliştirdiği mekanik aletler ve otomatlar (bkz; Giorgio Stabile, "Bilimadamı Olarak Leonardo", Umberto Eco (ed.), *16. Yüzyıl Rönesans Çağı*, (çev. Adnan Tonguç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, s. 513-517) dikkat çekici olmakla birlikte otomatların Avrupa'da 18. yüzyılda halk nezdinde popüler hale geldiği görülmektedir. Örnek olarak Vaucanson'un 1737'de yaptığı ördek otomatı verilebilir (bkz; David M. Fryer, John C. Marshall, "The Motives of Jacques de Vaucanson", *Technology and Culture*, Volume XX, No 2, 1979, s. 257).

kolaylaştırma amacıyla üretildiklerine değinilmiştir. Üretimlerinde başta ahşap olmak üzere deri, fildişi, metal vb. malzemelerin kullanıldığından ve usta-çırak ilişkisi içinde geleneksel olarak edinilen yapım bilgisinin ise uygulama, deneyim ve hayal gücüyle geliştirilebildiğinden söz edilmiştir. Eserde yantralarda hareketin mil, şaft ve çark gibi parçalardan oluşan mekanik düzeneklerle sağlandığı, ayrıca hava akışının çeşitli biçimlerde kontrol edilmesiyle de şarkı ve konuşma gibi sesler üretildiği belirtilmiştir. Böylece at, kuş, maymun, fil, insan gibi çeşitli şekillerde üretilen yantraların, hem dış görünüşlerinin zarafetiyle hem de icra ettikleri hareket ve sesle görenlerde hayret ve korku hissi uyandırdıklarından bahsedilmiştir[68].

Bu veriler ışığında Hindistan'da köklü bir otomat yapma geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır. "Tipu Sultan'ın Kaplanı" adıyla bilinen ve yukarıda bahsedilmiş olan otomat, bugün İngiltere'nin Londra şehrindeki Victoria ve Albert Müzesi'nde 1879 yılından bu yana sergilenmektedir[69]. Dış aksamı ahşaptan üretilmiş otomat, 178 cm boyu, 71 cm yüksekliği ve 61 cm eniyle neredeyse gerçek ölçekli olup temsili İngiliz askerinin vahşi bir kaplan tarafından boğazlanmasını canlandırmaktadır (bkz; Şekil 1). Otomatın iki ana bileşenini oluşturan İngiliz askeri ve kaplanın, ortalama kalınlığı 1 cm olan ahşaptan oyularak yapıldığı görülmektedir. Bu aksamın yapımında Hindistan'a özgü *jackwood* adıyla da bilinen *Artocarpus hirsutus* ağacı kullanılmıştır[70]. Jackwood ağacı, fizikî kuvvetlere, böcek ve mantar gibi biyolojik etkilere karşı dayanıklı olmasının yanı sıra işlendiğinde göze hoş görünen bir dokuya da sahip olduğu[71] için seçilmiş olmalıdır. Bu sayede eserin uzun süre yaşaması hedeflenmiş görünmektedir. Kaplanın içine yerleştirilmiş orgun üretiminde ise meşe, dişbudak ve gül ağacı tercih edilmiştir[72]. Ahşap malzeme fizikî, biyolojik ve fotooksidatif degradasyondan korunması ve dayanımının arttırılması amacıyla[73] geleneksel olarak boyanıp ardından da cilalanmıştır[74].

Otomatın ana bileşeni olan asker, başında siyah zemin üzerine uçları sarı şeritli şapka, altında diz hizasında biten kısa pantolonu ve üzerindeyse geleneksel kırmızı renkli ceketiyle tipik bir Doğu Hindistan Şirketi askeri görünümünde olup (karşılaştırma için bkz; Şekil 6)[75] yerde sırt üstü yatmaktadır. Askerin sağ

---

[68] V. Raghavan, *Yantras or Mechanical Contrivances in Ancient India*, The Indian Institute of Culture, Bangalore, 1952, s. 21-23, 24-25; Daud Ali, "Bhoja's Mechanical Garden: Translating Wonder across the Indian Ocean, circa 800–1100 CE", *History of Religions*, Volume LV, No 4, 2016, s. 461-463, 471-476.

[69] Stronge, "Tipu's Tiger", s. 66; Tippoo's Tiger, Victoria and Albert Museum, London, Museum number: 2545(IS), Gallery location: South Asia, Room 41, case 28B, http://collections.vam.ac.uk/item/O61949/tippoos-tiger-mechanical-organ-unknown, son erişim tarihi: 03.04.2025.

[70] Guziejko, "Revising The Tiger…", s. 152.

[71] Meysur bölgesinde Hindu tapınaklarındaki ahşap heykel oymacılığında tarihsel olarak jackwood ağacının yaygın kullanıldığı görülmektedir (Bkz; M. P. Sujith, vd., "Conservation of jack wood (Artocarpus heterophyllus Lamk.) sculptures in an ancient temple in Kerala, South India: identification of heritage wood samples, neem gum–cashew nut shell liquid application in consolidation and preservation", *Current Science*, Volume CXII, No 3, 2017, s. 615-618). Ayrıca 19. yüzyıl Sömürge Hindistan'ındaki İngiliz basınında, jackwood ağacıyla üretilmiş mobilyaların reklamlarda yer aldığı görülebilir (Bkz; Robin Jones, "Nineteenth Century Carved Ebony Furniture from Sri Lanka: Suggested Methods of Interpretation", *Regional Furniture*, Volume X, 1996, s. 35).

[72] Arthur W. J. G. Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", *Music and Automata*, Volume III, No 10, 1987, s. 66; Anne Buddle, *The Tiger and the Thistle: Tipu Sultan and the Scots in India, 1760-1800*, National Gallery of Scotland, Edinburgh 1999, s. 26.

[73] Ahşap malzemenin doğası ve degradasyon (bozunma/çürüme) süreçleri hakkında bkz; Tülay Alemdaroğlu, *Ağaç Kimyası*, Gazi Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1998, s. 35-36, 68, 70, 79; Ü. C. Yıldız, "Odun Modifikasyonu", *Ahşap Teknik Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2004, s. 72-79; Ayben Kılıç, Harzemşah Hafızoğlu, "Açık Hava Koşullarının Ağaç Malzemenin Kimyasal Yapısında Meydana Getirdiği Değişimler ve Alınacak Önlemler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2007, s. 175-176, 182; Eylem Dizman Tomak, Ümit Cafer Yıldız, "Odunun Kimyasal Modifikasyonu", *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi 20-22 Mayıs 2010,Artvin, Bildiriler Kitabı Cilt IV*, Artvin Çoruh Üniversitesi Yayınları, Artvin 2010, s. 1681.

[74] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 66.

[75] Victoria ve Albert Müzesi kataloglarında, eserin pano tanımlamalarında ve müze uzmanlarının değerlendirmelerinde Tipu Sultan'ın otomatındaki İngiliz askerinin "Avrupa giysileri giydirilmiş bir adam" olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda müzenin Tekstil ve Giyim Bölümü (Textile & Dress Department) uzmanları Susan North ve Clare Browne'un ayrıntılı giysi tahlili yapmalarına karşın otomattaki kurbanın tartışmaya yer bırakmayacak biçimde İngiliz askeri olduğunu belirtmemiş olmaları dikkat çekicidir (http://collections.vam.ac.uk/item/O61949/tippoos-tiger-mechanical-organ-unknown, son erişim tarihi: 04.04.2025). Benzer şekilde otomat üzerine en ayrıntılı incelemeyi iki makale halinde yayınlayan Ord-Hume da kurbanın asker olduğunun farkına

kolu vücuduna paralel, sol kolu ise üzerine kapaklanan kaplana hamle yapar biçimde bükümlüdür. Otomatın bir diğer ana parçası olan erkek kaplan ise, geleneksel Bengal kaplanından bilindiği üzere turuncumsu gövde üzerine siyah şeritlerle betimlenmiştir. Askerin boynuna dişlerini geçirmiş biçimde tasvir edilen kaplan, gövdesi içinde gizli ve yandan kurma kolla çalıştırılan bir ses sistemine ve bununla ilintili hareketi sağlayan mekanizmaya sahiptir. Bu kurma kolu döndürüldüğünde, gövdenin içindeki bez bir körük hava ile şişip boşalmakta ve bu yolla kaplandan kükreme sesine benzer bir ses çıkmaktadır. Ayrıca bu sesin etkisini artırmak amacıyla kaplanın üst kısmında siyah şeritler içine gizlenmiş bir dizi delik de bulunmaktadır. Bununla eşgüdümlü olarak bir diğer körük de hava ile dolmakta ve bu hava askerin ağzına yerleştirilmiş boruya yönlenmektedir. Bu esnada askerin ağzını kapatıp açacak şekilde aşağı yukarı hareket eden bükümlü kol, canhıraş insan inlemelerine benzer bir sesin çıkmasını sağlamaktadır[76]. Böylece otomat, vahşi bir kaplan tarafından öldürülmek üzere olan temsili İngiliz askerinin can çekişir halini hem ses hem de hareketli bir betimlemeyle taklit etmektedir (bkz; Şekil 2).

Otomat bu mekanizmaların yanı sıra, ikinci bir düzeneğe de sahiptir. Kaplanın üst gövdesini oluşturan kapak açıldığında, fildişinden üretilmiş 18 tuşlu klavye ve buna paralel ikili şekilde gruplanmış 36 metal borudan müteşekkil bir org[77] meydana çıkmaktadır. Orgun boruları, eşit uzunlukta olmayıp kaplanın baş kısmından arka kısmına doğru basamağa benzer şekilde uzundan kısaya doğru sıralanmış durumdadır. Orgun çalışabilmesi için otomatın kurma kolunun çevrilmesi şarttır. Kol çevrildiğinde otomatın içindeki bez körük şişerek org borularına hava iletmektedir. Bu sayede otomatın başına geçen birisi, klavyedeki tuşlara basarak müzik yapabilmektedir (bkz; Şekil 3). Orgu çalıştırabilmek için kaplanın üst kısmının açılması da şart değildir. Zira kaplan gövdesinin klavyeye denk gelen yan kısmı, müzik icrası için ayrıca açılabilmektedir (bkz; Şekil 1).

Orgun, bilindik batılı klasik orglardan farklılık arz eden kendine özgü özellikleri vardır. En başta gelen farklılık, körüğün batılı orglardaki gibi pedal sistemiyle değil kurma koluyla çalıştırılmasıdır. Bir

---

varmakla birlikte İngiliz askeri demekten imtina ederek "Avrupalı bir asker" (a European soldier) tanımlamasını yapmakla yetinmiştir (Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description – Part I", *Music and Automata,* Volume III, No 9, 1987, s. 21). En nihayetinde Almeida ve Gilpin otomattaki kurbanın İngiliz olduğunu açıkça ifade edebilseler de bu kez asker olduğunu göz ardı ederek "bir İngiliz beyefendisi" (an English gentleman) demekle kalmışlardır (Hermione de Almeida, George H. Gilpin, *Indian Renaissance: British Romantic Art and the Prospect of India*, Ashgate Publishing, Burlington, 2005, s. 35). Nitekim otomattaki kurbanı Avrupalı olarak tanımlama eğilimi, dönem kaynakları olan Marki Wellesley (Doğu Hindistan Şirketi Genel Valisi Richard Wellesley'nin emir subayı) ve James Salmond'un (Doğu Hindistan Şirketi memuru) anlatımlarına kadar geriye götürülebilir ("Musical Tyger", *St James's Chronicle or The British Evening Post,* Printed by Britannia Printing-Office, London, No: 6605, 17-19 Nisan, 1800; James Salmond, *A Review of the Origin, Progress and Result, of the Decisive War, with the Late Tippoo Sultaun, in Mysore: with Notes*, Printed by Luke Hansard, London, 1800, s. xxxi). Bu çalışmada, yukarıda sıralanan tanımlamalar dikkate alınmaksızın döneme ilişkin ayrıntılı kostüm taramaları ve incelemeleri sonucunda, otomattaki kurbanın Doğu Hindistan Şirketi üniformalı bir İngiliz askeri olduğu kanısına varılmıştır. Otomattaki kurban ile Doğu Hindistan Şirketi askerlerinin üniforması arasındaki çarpıcı benzerlik için ayrıca bkz; Sepoy of Madras Native Infantry and his wife, 1810 (c), National Army Museum, London, NAM Accession Number: NAM. 1962-10-16-1, Gallery location: A Soldier's Life Gallery, https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=1962-10-16-1, son erişim tarihi: 04.04.2025.

[76] Otomatın çalışma mekanizmasının ayrıntılı çizimi için ayrıca bkz; Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 66, 70, 72, şek. 1-9. Ord-Hume, kaplan kükremesi üreten mekanizmanın olağanüstü tasarımıyla muhtemelen müzikal aletler tarihinde benzersiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bkz; Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 73.

[77] Paleografik veriler ışığında orga benzer ilk müzik aleti, M.ö. 1100 tarihinden itibaren Çin'de varlığı bilinen *shêng* adlı çalgıdır. Ancak bildiğimiz anlamda org sayılabilecek ilk şey, pnömatik ve hidrolik mühendisliği konusunda nam salmış İskenderiyeli Ktesibios tarafından M.ö. 3. yüzyılda icat edilmiş *hydraulis* adlı alettir (*hydraulis*'in Romalı mimar ve mühendis Vitruvius tarafından M.ö. 1. yüzyıldaki anlatımı için ayrıca bkz; Vitruvius, *De Architectura Libri Decem: Mimarlık Üzerine On Kitap*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Alfa Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2018, s. 397-399). Antik Helen ve Roma dünyasındaki oyun ve yarışmalarda müzik yapmak için yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak Batı'da Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla insan sesi haricinde müzik yapılmasını günah kabul eden din anlayışı nedeniyle orglar unutulmuştur. Bununla birlikte orglar, Doğu Roma (Bizans) sarayında yaşamaya ve kullanılmaya devam etmiştir. Romalıların 8. yüzyılda Frank krallarına org armağan etmeleriyle birlikte Batı'da Kilise müziğinin temelini oluşturacak olan orglar tekrardan canlanmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli gelişim aşamalarından geçen org, Batı kültürünün müzikal bakımdan ayırt edici bir öğesi haline gelmiştir (bkz; Douglas E. Bush, Richard Kassel (ed.), *The Organ: An Encyclopedia*, Routledge Taylor & Francis Group, London 2006, s. 114-115, 132, 327-347).

diğer alışılmadık şey ise kontrol/durdurma düğmesinin klavyede değil, kaplanın kuyruğunda olmasıdır[78]. Ses sistemini kontrol eden bu yapısal farklılıklar dışında bir diğer farklılık da klavyedeki tuşlar arasındaki mesafenin, bir oktavlık melodi icrasına izin vermeyecek biçimde aralıklı oluşudur[79]. Bunun yanı sıra orgu, tipik batılı orglardan farklılaştıran en önemli şey boru sistemidir. İngiliz org uzmanı ve yapımcısı Henry Willis'e göre iki boru sırasının bulunması, orgun çığlık gibi perdeli sesleri üretmek için yapıldığını düşündürmektedir. Ona göre, org borularının alışılmadık tasarımı ise ses sisteminin geleneksel Batı müziği üretmek için değil, Hint müziğine uygun notaları üretmek için tasarlandığı kanısını oluşturmaktadır. Willis, orgun boru sistemindeki bu iki temel farklılığı dikkate alarak, üretim amacının otomattaki kurbanın çığlığını belirginleştirerek izleyicide görsel ve işitsel bir şok etkisi sağlamak olduğunu varsaymıştır. Ayrıca orgun, parmak eklemleri aracılığıyla klavyedeki tuşlar boyunca aşağı yukarı hareket ettirilerek kullanıldığını öngörmüştür[80]. Otomat üzerine en kapsamlı modern zaman incelemesini yapmış olan İngiliz uzman Arthur W. J. G. Ord-Hume, org borularının basamaklı yapısında uygulanan tasarımın tipik Batılı orglardan farklı olduğunu belirtmiştir. Bu farklılığı göz önüne alarak org boruları incelendiğinde Hint işçiliğiyle üretilmiş oldukları kanısına varmıştır[81].

Org hakkında belirtilmesi gereken bir diğer özgün husus da borular üzerine dikey olarak kazınmış yazılardır[82] (bkz; Şekil 7). Ord-Hume, bu yazıları okuyamamış olsa da ses aralıklarını ve tonları gösteren harfler olabileceği varsayımında bulunmuştur[83]. İlgili yazıların Srirangapatam'da bulunmuş aynı dönemden kalma başka nesneler üzerindeki Kannada[84] harfli yazılara benzediği görülmektedir[85] (karşılaştırma için bkz; Şekil 7 ve 8). Bu nedenle borular üzerindeki yazıların Hindistan'a özgü müzik kültürü bağlamında Hindustanî ya da Karnatak notalarını[86] temsil ettiği varsayılabilir.

Ord-Hume tarihî belgeler üzerine yaptığı okumalar ve uzman gözüyle yürüttüğü teknik inceleme sonucunda, otomatın 1835 ile 1878 yılları arasında kapsamlı onarımlardan geçtiği için özgün mekanizmasını büyük ölçüde yitirmiş olduğunu belirtmiştir. Ord-Hume'u bu şekilde düşünmeye sevk eden, "The Penny Magazine" adlı dergide Ağustos 1835 tarihinde çıkmış olan bir yazıdır[87]. İlgili yazıda, mekanikten ve özellikle orglardan iyi anladığı üslubundan belli olan isimsiz yazar, otomatın özgün çalışma biçimine ışık tutan bilgiler vermiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla otomatın kurma kolu çevrildiğinde bir düzine inleme sesi, bunun peşi sıra kaplandan bir kez kükreme sesi çıkmaktadır. Kol, çevrilmeye devam ettikçe bu sesler aynı sırayla tekrarlanır[88]. Bu yazı, otomatın 1835 yılında bugünkünden farklı bir performansla çalıştığını açıkça göstermektedir. Nitekim 1843 yılında bir gözlemci, otomatın çok fazla

---

[78] "Tippoo's Tiger", *The Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge*, Printed by William Clowes and Sons, London, No: 216, 15 Ağustos, 1835, s. 320.

[79] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 73.

[80] Henry Willis, "Technical Aspects of Tipu's Organ", Archer, *Tippoo's Tiger*, s. 24-26.

[81] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 71.

[82] Org borusu üzerindeki bir yazı örneği için bkz; http://collections.vam.ac.uk/item/O61949/tippoos-tiger-mechanical-organ-unknown, son erişim tarihi: 04.04.2025.

[83] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 72.

[84] Kannada alfabesi, Hindistan'ın Meysur bölgesinde yoğun olarak konuşulan eklemeli Dravid dillerinden biri olan Kannada dilini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bkz; J. Wh., "Kanarese (Kannada)", Warren E. Preece vd. (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 13: Jirasek to Lighthouses*, William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago, 1968, s. 201b. Kannada alfabeli yazıtların tarihi M.ö. 1. yüzyıla kadar geriye götürülebilmektedir. Bu alfabeyle 1761 yılında yazılmış bir metin örneği için ayrıca bkz; Lewis Rice, *Mysore Inscriptions*: *Translated for Government*, Mysore Government Press, Bangalore 1879, s. xiii, xxviii, 257-258.

[85] Srirangapatam cephaneliğinde üretilmiş aynı dönemden kalma Kannada yazılı hançer için bkz; Dagger with Yali Hilt, Metropolitan Museum of Art, New York, Object Number: 2022.464a, b, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/872977, son erişim tarihi: 04.05.2025.

[86] Hindistan'daki yerel müzik geleneği için ayrıca bkz; Rauf Kerimov, "Geleneksel Hint Müziğinin Yapısı", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, 2013, s. 305-321.

[87] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part I", s. 31.

[88] "Tippoo's Tiger", *The Penny Magazine…*, s. 319-320.

onarım görmesine karşın ziyaretçilerin beklentilerini karşılayamadığından söz etmiştir[89]. 1869 yılında ziyaretçiler otomatın kurma kolunu çevirerek yoğun şekilde cihazı çalıştırdıkları için özgün kol kopmuştur[90]. Özgün kurma kolunun yerine yenisi takılmıştır. Bu bilgiler ışığında Ord-Hume, kullanımdan kaynaklı hasarları gidermek için yapılmış olan onarımların, kükreme ve inleme sesleri için gerekli havayı sağlayan körük düzeneklerini ve orgu da kapsadığını söylemiştir. Bununla birlikte otomat üzerinde yapılan değişikliklerin tümünün anlaşılamadığından da söz etmiştir[91].

Otomatın kim ya da kimlerce yapıldığına ilişkin değerlendirmelerde; aşağıda ele alınacağı üzere ahşap oyma kaplan ve askerin Güney Hindistan zanaatkârlığının ürünü olduğu, buna mukabil müzikaliteyi ve hareketi sağlayan iç mekanizmanın ise Avrupa kökenli olması gerektiği varsayılmaktadır[92]. Belirtmek gerekir ki Tipu Sultan'ın düşmanları olan dönemin Doğu Hindistan Şirketi görevlilerinin ve subaylarının notlarında, bu otomatın sultanın emriyle tasarlanıp yerel olarak üretildiği kaydedilmiştir[93]. Ancak *The Penny Magazine*'deki incelemede, otomat hakkında "Tipu Sultan'ın eğlenmesi için Avrupalı bir zanaatkâr tarafından yapıldığı düşünülen garip bir oyuncak veya oyun nesnesi" şeklinde bilgi verilmiştir[94]. Bu bilginin tarihî gerçeklikten ziyade dönemin İngiliz algısını yansıttığı söylenebilir. Nitekim otomatın ahşap oyma dış kısmının yerel işçilik ürünü olduğu konusunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Zira İngiliz sanat tarihçisi Mildred Archer, otomatın bu kısmının açıkça Hint işi olduğunu belirtmiştir[95]. Bir diğer İngiliz sanat tarihçisi Susan Stronge ise otomatın ahşap oyma kısmının, Hindu heykel yapma geleneğine mensup yerel bir zanaatkâr tarafından yapılmış olabileceğini söylemiştir[96]. Bu bağlamda Meysur bölgesi ahşap oyma-boyama zanaatıyla yapılmış 1865 (yak.) tarihli oyuncak kaplan ile otomattaki kaplan karşılaştırıldığında herhangi bir tartışmaya izin vermeyecek benzerliğin olduğu görülebilmektedir[97] (bkz; şekil 9).

Tartışmaya açık olan varsayımlar ise, tümüyle otomatın iç mekanizması hakkındadır. Archer, otomatın iç mekanizmasının büyük olasılıkla Fransız üretimi olduğunu söylemiştir. Archer'ın varsayımı, Fransızların otomat üretiminde ünlü oldukları ve Hintli hükümdar Oudh'lu Asaf-ud-daula (hük. 1775-1797) ile haleflerinin Fransız üretimi müzikal ve mekanik düzeneklere sahip oldukları bilgisine dayanır. Ayrıca Tipu Sultan'ın sarayında Fransız mühendislerin çeşitli işlerde çalışmış olduklarına vurgu yaparak bu varsayımını desteklemeye çalışmıştır[98]. Ancak Archer, o dönemde Fransızlarca yapılmış bir otomatla Tipu Sultan'ın otomatını teknik bakımdan herhangi bir karşılaştırmaya tabi tutmamıştır. Org uzmanı Henry Willis'e göreyse otomatın içindeki orgun tasarım ve yapımında kullanılan malzemeler, Avrupalı bir zanaatkâra işaret etmektedir. Bununla birlikte zanaatkârın İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne saygınlık kaybettirmeye çalışan bir Fransız mı yoksa asi bir İngiliz mi olduğunun bilinemeyeceğini belirtmiştir[99]. Willis'in varsayımı, otomatın İngilizler tarafından pek çok kez onarılmış olduğu dikkate alındığında tartışmaya açık hale gelmektedir. Çünkü söz konusu onarımlarla otomatın malzeme yapısı değiştiği gibi

---

[89] George Mogridge, *Old Humphrey's Walks in London and Its Neighbourhood,* The Religious Tract Society, London, 1843, s. 150.

[90] "The India Museum", *The Athenæum: Journal of English and Foreign Literature, Science and the Fine Arts*, London, No: 2171, 5 Haziran, 1869, s. 766b.

[91] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part I", s. 31.

[92] Bu varsayım herhangi bir kaynağa dayandırma gereği duymaksızın araştırmacılar tarafından kabullenilmiş görünmektedir. Örneğin Stahn, otomatın yerel ahşap zanaatkârları ve Fransız org üreticilerinin işbirliğiyle yapıldığını yazmaktadır. Bkz; Carsten Stahn, *Confronting Colonial Objects: Histories, Legalities, and Access to Culture*, Oxford University Press, Oxford 2023, s. 3.

[93] "Musical Tyger", *St James's Chronicle…*; Salmond, *A Review of the Origin…*, s. xxxi.

[94] "Tippoo's Tiger", *The Penny Magazine…*, s. 319.

[95] Archer, *Tippoo's Tiger*, s. 10.

[96] Stronge, *Tipu's Tiger,* s. 40-41, şek. 44.

[97] Söz konusu oyuncak kaplan, Meysur'un ahşap oyuncak zanaatıyla günümüzde de ünlü olan Channapatna yerleşiminde üretilmiş olup 37 cm boyunda, 25 cm yüksekliğinde ve 9 cm enindedir (bkz; Tiger toy, Victoria and Albert Museum, London, Museum number: 06236 (IS), Gallery location: In Storage, https://collections.vam.ac.uk/item/O185605/toy-tiger-unknown, son erişim tarihi: 26.01.2025).

[98] Archer, *Tippoo's Tiger*, s. 10-11.

[99] Willis, "Technical Aspects of Tipu's Organ", s. 26.

tasarımına da müdahale edilmiştir. Ord-Hume ise, otomatın üretim kökenini ve çalışma ilkesini belirlemenin zor olduğunu söyleyerek, iç mekanizmanın Fransız veya İngiliz zanaatkârları tarafından yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Bu düşüncesini desteklememek için, Tipu Sultan'ın Fransız saat ustası Leze'ye bir şömine saati ve İngiliz saatçi Ellicott'a bir cep saati yaptırtmış olmasına dikkat çekmiştir. Ayrıca otomattaki org klavyesinin, 18. yüzyıl sonu Fransız küçük orglarını ve erken dönem kamışlı orglarını andırdığını söylemiştir. Ek olarak org gövdesinin tasarımı ile klavye arasında işçilik bakımından farklılık olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu durum, ilgili kısımların zaman içinde farklı kişilerin bir araya gelerek mekanizmayı ürettiği izlenimini yaratmaktadır[100]. Bununla birlikte otomat parçaları arasındaki işçilik farkına yaptığı vurgu, üretim aşamasından ziyade İngilizlerce defaatle yapılan onarımlara bağlanabilir. Otomatın üretim kökenine yönelik varsayımlar arasında en ilgi çekici görüş ise, Leh tarihçi Magdalena Guziejko tarafından öne sürülmüştür. Guziejko, otomatın Fransız olması muhtemel bir Avrupalı zanaatkâr tarafından ya da bu muhtemel zanaatkârın idaresi altında yerli zanaatkârlarca yapılmış olabileceğinden bahsetmiştir[101].

Otomatın hangi amaçla ve ne için yapıldığı konusunda genel bir kabul bulunmamaktadır. Tarihçi Lawrence James, Tipu Sultan'ın İngilizlere karşı gelecekte elde etmeyi düşündüğü zaferlerini kutlamak amacıyla otomatı yaptırdığından söz etmiştir[102]. Bir diğer izah ise Stronge tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre otomat, Tipu Sultan'ın 1792-1794 yılları arasında İngilizlerin elinde esir tutulan iki oğlunun saraya geri dönüşlerinde eğlenip mutlu olmaları amacıyla yapılmış olabilir[103]. Ancak bu görüşünü destekleyecek hiçbir belge bulunmamaktadır. Archer ve Ord-Hume ise yaşanmış gerçek bir olayın, Tipu Sultan'a otomatın üretiminde ilham vermiş olabileceğinden söz etmişlerdir[104]. İlgili hadise, 21 Aralık 1792 tarihinde dönemin İngiliz sömürge yöneticisi General Sir Hector Munro'nun Doğu Hindistan Şirketi ordusunda öğrenci subaylık yapan oğlunun ölümüyle sonuçlanan trajik kazadır. Kaza, 17 yaşındaki Hector Sutherland Munro'nun Bengal'in vahşi kaplanları ile ünlü Saugor Adası'nda geyik avı partisine katıldığı sırada yaşanmıştır. Talihsiz genç Munro, ava verilen bir arada yanındaki askerlerle birlikte ateşin başında otururken, ormanlık araziden fırlayan büyük bir erkek kaplan tarafından saldırıya uğramıştır. Görgü tanıklarının anlatımına göre kaplan, Munro'yu tıpkı bir kedi yavrusunu kapar gibi kolaylıkla boynundan yakalamış ve sık ağaç örtüsü içine çekmiştir. Munro'nun beraberindekiler, ateş açarak kaplanı korkutmayı başarıp olay yerinden kaçırmışlardır. Fakat genç Munro kaplanın elinden kurtarılsa da boynundan ve yüzünden aldığı derin yaralar nedeniyle ertesi gün hayatını kaybetmiştir (bkz; Şekil 4)[105].

Archer göre Tipu Sultan, Porto Novo Muharebesi'nde babasını yendiği için General Sir Hector Munro'ya karşı kişisel kin beslemekteydi. Bu nedenle Archer'ın bakış açısıyla Tipu Sultan, düşmanının oğlunun bir kaplanın çenesinde can verdiğini öğrendiğinde intikam almak için otomatın yapılmasını istemiş olabilir. Zira otomatın genç Munro'nun ölümünün bire bir kopyası olması bir tesadüf sayılamaz. Dolayısıyla Archer, otomatın yapımına dair ipucunun Saugor Adası hadisesinde yatıyor olabileceğini düşünmüştür[106]. Ord-Hume da meseleyi aynı şekilde ele alarak, bu hadiseyi öğrenince Tipu Sultan'ın

[100] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", s. 75.

[101] Guziejko, "Revising The Tiger…", s. 152.

[102] Lawrence James, *Raj: The Making and Unmaking of British India*, St. Martin's Press, New York 1997, s. 68.

[103] Stronge, "Tipu's Tiger", s. 72.

[104] Archer, *Tippoo's Tiger*, s. 11-12, 14-15; Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part I", s. 26.

[105] "Deaths", *The Gentleman's Magazine: And Historical Chronicle*, Printed by John Nichols, London, Volume LXIII, Part the Second, 1793, s. 671. Talihsiz genç Munro ile ava katılan bir görgü tanığının 22 Aralık 1792 tarihli mektubundaki olay anlatımı için bkz; Walter Scott Seton-Karr, *Selections from Calcutta Gazettes of the Years, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, and 1797, Showing the Political and Social Condition of the English in India, Seventy Years Ago, Volume II*, O. T. Cutter, Military Orphan Press, Calcutta, 1865, s. 359-360. Olayın çocuklara ibret vermek amacıyla yazılmış bir kitaptaki anlatımı için bkz; William Darton, *The Third Chapter of Accidents and Remarkable Events Containing Caution and Instruction for Children*, Published by J. Johnson, Philadelphia 1807, s. 32-34.

[106] Archer, *Tippoo's Tiger*, s. 14-15.

intikam almak için "çocuksu zihninin bir ürünü" olan otomatın yapımını emretmiş olabileceğinden söz etmiştir[107].

Munro olayı sonrasında yapıldığı anlaşılan otomat, İngilizlerin 4 Mayıs 1799 tarihinde Srirangapatam'ı ele geçirmesinin ardından yaşanan yağmadan kıymetli taş ve metal içermediği için hasarsız kurtarılmıştır[108]. Otomatın öneminin hemen fark edildiği, İngiliz resmî raporlarından anlaşılabilmektedir. Şirket Valisi General Richard Wellesley'in (1760-1842) maiyetinde bulunan Benjamin Syndenham'ın yazdığı raporda, otomatın Tipu Sultan'ın İngilizlere karşı sembolik zaferini temsil ettiği belirtilmiştir[109]. Bu nedenle İngilizler, otomatı paketleyerek gemi ile Londra'ya nakletmişlerdir. Böylece "İngiliz nefretinin" simgesi sayılan meşhur otomat, Doğu Hindistan Şirketi tarafından Tipu Sultan'a karşı kazanılan zaferin somut bir göstergesi olarak propaganda amacıyla İngiliz halkına müzede teşhir edilmeye başlanmıştır[110]. Kültür tarihçisi Jacqueline Yallop'a göre otomatın müzede sergilenmesinin amacı, ziyaretçilere Tipu Sultan gibi "sadist bir doğulu despotun" yönettiği topraklara İngilizlerin medeniyet taşıma yükümlülüklerini sürekli anımsatmaktır[111].

Genç Munro'un trajik ölümü ise, dönemin İngiliz basınında geniş yer bulsa da bir süre sonra unutulmuştur. Ancak otomatın İngilizlerin eline geçmesi ve zafer alameti olarak sergilenmesiyle birlikte Munro hadisesi tekrar popüler kültürün ilgi odağı haline gelmiştir. Otomatın ele geçirilmesini takip eden on yıllarda "Tipu Sultan'ın Kaplanı", en çok ziyaret edilen müze nesnesi haline gelirken, talihsiz genç Munro'nun kaplan tarafından öldürülmesi romanlarda, şiirlerde ve tiyatro piyeslerinde yer bulacak kadar ünlenmiştir[112]. Bunu fırsat bilen İngiliz seramik üreticileri, Staffordshire stilinde[113] "Munro'nun Ölümü" (The Death of Munrow) adıyla bilinen çok sayıda biblo üretmişlerdir[114]. İlgili bibloların Tipu Sultan'ın yaptırdığı otomata çarpıcı benzerliği dikkat çekicidir (bkz; Şekil 5).

Otomat, Tipu Sultan için sömürgeci ve işgalci İngilizlere karşı sultanlığın kudretini simgelemiştir. Ancak İngilizlerin eline geçtikten sonra "zalim bir tiranın" İngiltere'ye duyduğu sebepsiz nefretin ve düşmanlığın egzotik bir simgesi haline getirilmiştir. Dönemin İngiliz gazeteleri de bu algıyı güçlendirecek yayınlar yapmıştır[115]. Tipu Sultan'ın sarayında onun gücünü simgeleyen gurur nesnesi, İngilizlerin elinde düşmanlarının yenilgisini simgeleyen bir müze demirbaşına dönüştürülmüştür. Hatta bir İngiliz'in çaresiz iniltisini ve Meysur Kaplanı'nın düşmanına korku salan kükreyişini ölümsüzleştirmek için üretilen otomat, İngiliz halkına "God, save the king" (Tanrı, kralı korusun) ve "Rule Britannia" (Hükmet Britanya) gibi geleneksel İngiliz marşlarını çalmak için kullanılmıştır. Müze rehberleri, ziyaretçilere otomatın İngiliz nefretini taze tutacak şekilde Tipu Sultan'ı her sabah uyandırmaya yarayan müzikal bir alet olduğu propagandasını yapmışlardır[116]. Böylece Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliğine meşruiyet kazandıracak propaganda faaliyetleri otomat vasıtasıyla İngiltere kamuoyuna sunulmuştur[117].

---

[107] Ord-Hume, "Tipu's Tiger – its History and Description - Part I", s. 25-26.

[108] Sunderlal, *How India Lost Her Freedom*, s. 167; Stronge, "Tipu's Tiger", s. 70-71.

[109] Sramek, "Face Him Like a Briton…", s. 660-661.

[110] Stronge, "Tipu's Tiger", s. 71.

[111] Jacqueline Yallop, *Magpies, Squirrels & Thieves: How the Victorians Collected the World*, Atlantis Books, First Published, London 2011, s. 338.

[112] Stronge, "Tipu's Tiger", s. 73-75.

[113] İngiltere'de 1740'tan 1900'lere kadar genellikle şömine başlarına süs amacıyla konulmak için üretilen biblo yapım geleneğidir bkz; Patterson David Gordon Pugh, *Staffordshire Portrait Figures: And Allied Subjects of the Victorian Era: Including the Definitive Catalogue*, Antique Collectors' Club, Woodbridge 1988, s. 13-16.

[114] Giles Tillotson, "Dropped from the Clouds: Tipu Sultan in History Painting and the British Imagination", Giles Tillotson (ed.), *Tipu Sultan: Image & Distance*, Delhi Art Gallery, New Delhi 2022, s. 66-67.

[115] Örneğin dönemin İngiliz gazetesi St James's Chronicle'da otomatın kullanım amacı için Tipu Sultan'ın "her öğleden sonra bu sefil sembolik zaferi izleyerek keyiflendiği" yazılmıştır. Bkz; "Musical Tyger", *St James's Chronicle*..

[116] Bu propagandanın otomat müze demirbaşı olduğundan bu yana yapıla geldiği Fransız şair Auguste Barbier'nin (1805-1882) "Le Joujou du Sultan" (Sultan'ın Oyuncağı) adlı 1837 tarihli şiirinden anlaşılabilmektedir. Zira şair ilgili şiirinde "barbar aleti" ve "cehennem oyuncağı" olarak tanımladığı otomatın, her sabah bir uşak tarafından çalıştırıldığında çıkardığı "iğrenç gürültü" ile Tipu

Sonuç

İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirme süreci, yerel güçler arasındaki rekabeti kendi lehine kullanması ve sahip olduğu askerî üstünlük sayesinde hızlı bir ilerlemeyle başlamıştır. Lakin Tipu Sultan ve babası Haydar Ali, bu ilerlemeyi 40 yıl süreyle durduracak şiddetli bir direniş sergilemişlerdir. Bu direnişin etkili olmasında, Meysur Sultanlığı'nın Batılı tarzda bir orduya sahip olmasının yanı sıra yürüttüğü psikolojik harbin de büyük katkısı olmuştur. Tipu Sultan, propaganda faaliyetlerinde sözlü mücadele kadar görsel etkinin de önemini gayet iyi kavramıştı. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, bu çalışmada ele alınan "Tipu Sultan'ın Kaplanı" otomatıdır. Otomatın Archer ve Ord-Hume tarafından iddia edildiği gibi Tipu Sultan'ın İngiliz nefretini veya şahsi kinini teskin etmeye yarayan basit bir nesne olmadığı ortadadır. Aksine otomatın sofistike bir propaganda aleti olarak tasarlanıp kullanıldığı düşünülmelidir. Nitekim Darya Daulat Duvar Resimleri, Tipu Sultan'ın psikolojik harpte her türlü görsel etkiyi kullanmakta mahir olduğunu göstermektedir. Otomatın bir propaganda nesnesi olarak taşıdığı önemin farkında olan İngilizler, onu ele geçirdikten sonra muhafaza altına alıp Londra'ya göndererek halkın teşhirine açmışlardır.

Meysur Sultanlığı ve İngiltere arasında gerçekleşen savaş süresince, kayda geçmiş tarihî belgelerin (devrin İngiliz basını, harp cerideleri, hatıratlar, resmî yazışmalar ve propaganda metinleri vb.), tarafgir ve aşağılayıcı ifadeler içermesi, savaşın doğası gereği normal karşılanmalıdır. Çünkü mücadele halinde olan iki kuvvet birbirine karşı propaganda yürütmekte ve karşılıklı düşmanlığın gerektirdiği davranışları sergilemektedir. Ancak olayların üzerinden 200 yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen özellikle İngiliz tarih yazımında (Archer, Ord-Hume, Victoria ve Albert Müzesi katalogları vb. yayınlar) halen bu düşmanca söylemin devam ettiriliyor oluşu, bilimsel etik ve tarihçinin sorumluluğuyla bağdaşmamaktadır. Bu tutumu, otomatın yaratmış olduğu travmatik etkinin İngiliz kültüründe halen devam ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu duruma dikkat çektikten sonra şu tespitler dile getirilebilir:

Ele alınacak ilk husus otomattaki kurbanın kimliği konusudur. Kurbanın Genç Munro olabileceğine Archer ve Ord-Hume dikkat çekmiş olsalar da otomatın betimlediği olgu ile talihsiz gencin başına gelen hadise arasındaki maddi benzerliklere hiç değinmemişlerdir. Hâlbuki bu benzerlikler, iki olguyu birbirine neden-sonuç ilişkisi bakımından bağlamak için yeterli kanıt sağlayacak mahiyettedir. 21 Aralık 1792 tarihinde yaşanan trajik kazanın kurbanı Genç Munro'nun, Doğu Hindistan Şirketi'nde öğrenci subaylık yapması dikkate alındığında ve otomatındaki kurbanın da Doğu Hindistan Şirketi askeri üniforması giydiği düşünüldüğünde, arada çarpıcı bir benzerlik olduğu görülecektir. Çünkü otomattaki kurbanın genç bir erkek olduğu, yüz ve vücut hatlarından açıkça anlaşılabilmektedir. Buna ek olarak otomatta modellenen kurbanın üniformasındaki çiçek desenleri ve fırfır ayrıntıları, dönemin modası dikkate alındığında kurbanın asilzade olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Genç Munro'nun uğradığı saldırıda kaplan tarafından boynundan kapıp götürüldüğü, boynu ve omuzlarının yara içinde olduğu ve kaplanın elinden alınmadan önce eliyle boynunu ve başını korumak için hayvana karşı hamle yapmaya çalıştığı dikkate alındığında, aynı ögelerin otomatta da canlandırılmış olduğu görülür. Ayrıca Genç Munro'nun babasıyla Tipu Sultan arasında, geçmişi Pollilur Muharebesi'ne dayanan bir husumet olduğu aşikârdır. Bu husumet dikkate alındığında, Tipu Sultan'ın İngilizler açısından trajik bir kaza olarak görülen olayı, ilahî adaletin tecellisi şeklinde yorumlayıp otomatın yapımını emrettiği akla oldukça yatkın gelmektedir. Hem otomatın yapım tarihi ve konu edindiği canlandırma dikkate alındığında hem de Staffordshire biblosuyla otomatın arasındaki çarpıcı benzerlik düşünüldüğünde, otomattaki kurbanın Genç Munro olduğu kesinlik kazanmaktadır.

Bu tespitle birlikte otomatın nasıl kullanıldığı hususu da açıklığa kavuşturulmalıdır. Şimdiye kadar bu konuda bütünlüklü ve mantıksal hiçbir izah yapılamamıştır. Bu çalışma neticesinde varılan kanıya göre

---

Sultan'ı İngilizlere olan kinini tazelemeye yarayacak şekilde uyandırdığını belirtir. Bkz; Auguste Barbier, *Ïambes et poèmes*, E. Dentu Éditeur, Seizième Édition, Paris 1865, s. 245-249.

[117] Guziejko, "Revising The Tiger…", s. 155-156, 161.

otomatı kendine özgü ve eşsiz kılan temel özelliği, bir izleyici kitlesi önünde Munro olayının mizansenini icra edecek biçimde tasarlanmış olmasıdır. İcracı, otomatın başına geçip sol eliyle kurma kolunu döndürdüğünde, kurbanın acıklı inlemelerle çaresizce elini indirip kaldırdığı ve kaplanın korkunç kükremesinin duyulduğu mizansen başlamaktaydı. Aynı esnada kullanıcı sağ eliyle de orgun tuşlarına basarak bu trajik mizanseni müzik eşliğinde daha etkileyici hale getiriyor olmalıydı. Bu nedenle otomattaki kurbanın sol kolu, izleyicilerin görüş alanında olacağı için hareket eder biçimde tasarlanmışken sağ kolu ise sabittir. Çünkü sağ kolun bulunduğu taraf çalıştırıcının otomatı kullandığı alan olduğundan, org kapağı ve kurma kolu bu kısımda konumlandırılmıştır. Nitekim insanların çoğunun sağlak olduğu dikkate alındığında; otomatı tasarlayanlar, org tuşlarına basmak gibi karmaşık bir işin kolayca yapılabilmesini sağlamak amacıyla klavyeyi sağa, döndürülmesi görece daha basit bir çaba gerektiren kurma kolunu ise sola konumlandırmış olmalılardır.

Ele alınacak son husus ise otomatın üretim kökenine dair literatürdeki sorundur. Bu çalışma dâhilinde otomat hakkında bilgi verdiği tespit edilen yayınlar incelendiğinde; otomatın dış aksamının Hint işi sayıldığı, iç mekanizmasının ise hiçbir somut kanıt olmamasına rağmen Avrupalılarca yapılmış olması gerektiğinin öne sürüldüğü görülmüştür. Özellikle tarihî mekanik aletler konusundaki uzmanlığı ile tanınmış Ord-Hume'un, otomat üzerinde en ayrıntılı değerlendirmeyi yapmış olmasına karşın bu bağlamda ortaya attığı varsayımların tutarsız olduğu ortaya konulmuştur. Uzman gözüyle otomatın iç mekanizmasının 19. yüzyılda yapılan onarımlar ile büyük ölçüde özgün halini yitirdiğini belirtmesine rağmen çeşitli yapı parçaları arasındaki işçilik ve tasarım uyumsuzluklarını, üretimin farklı kişilerce yapılmış olmasına kanıt saymıştır. Oysaki bu uyumsuzlukların yüzyıla yayılmış sürekli ve özensiz onarımların bir sonucu olduğuna hükmetmek hiç de zor değildir. Zanaatkârlık bakımından eşsiz ve etkileyici olduğu üzerinde çalışmış herkesçe kabul edilen bir otomatın, ahşap dış kabuğunu ve org borularını Hint işi kabul edip, kalan iç mekanizmasını somut ve tutarlı kanıtlar olmaksızın Avrupa işi saymak mantıkla bağdaşmamaktadır. Hâlbuki otomat yapma becerisi İslâm ve diğer doğu dünyasında bilinmedik bir şey değildir. Çinlilerin ve Hintlilerin otomatlar yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Tipu Sultan'ın da roketler geliştirecek, toplar döktürecek ve tüfek üretecek kadar ileri seviyede mühendislik olanaklarına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim özellikle askerî teknoloji başta olmak üzere pek çok mühendislik ve zanaatkârlık dalında 19. yüzyıl başına kadar Avrupalıların Hindistanlılara karşı bir üstünlüğünün bulunmadığını da belirtilmelidir. Bu bilgiler dikkate alındığında, hem fiziki işçiliği hem de ses mühendisliği bakımından görenlerde hayranlık ve şaşkınlık yaratan bu otomatın üretimi için muhayyel Fransız mühendislere ihtiyaç yoktur. Bilâkis Hindistan'daki köklü zanaatkârlık kültürü böyle bir otomatın yaratılabilmesi için yeterlidir.

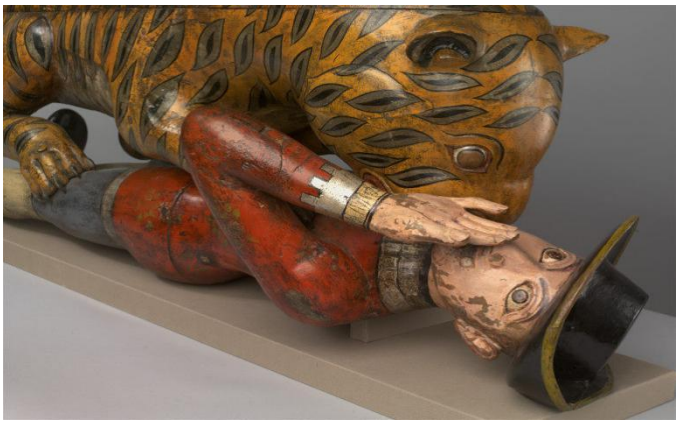
EKLER:

Şekil 1: Tipu Sultan'ın Kaplanı Otomatı.

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: 2545(IS).

Şekil 2: Tipu Sultan'ın Kaplanı Otomatı'dan bir ayrıntı.

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: 2545(IS).

Şekil 3: Tipu Sultan'ın Kaplanı Otomatı'nın org mekanizması.

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: 2545(IS).

Şekil 4: Genç Hector Munro'nun kaplan tarafından uğradığı saldırının canlandırma çizimi.

Kaynak: Darton, *The Third Chapter of Accidents…*, s. 33.

Şekil 5: The Death of Munrow (Munro'nun Ölümü) adlı porselen figürin.

Kanyak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: C.1-2007 (https://collections.vam.ac.uk/item/O297611/the-death-of-munrow-figure-unknown/).

Şekil 6: Doğu Hindistan Şirketi askerî üniforması, bir yerlinin üzerinde.

Kaynak: National Army Müzesi, Londra, Env. no: NAM. 1962-10-16-1 (https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=1962-10-16-1).

Şekil 7: Tipu Sultan'ın Kaplanı Otomatı'nın org borusundaki kazıma yazı örneği.

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: 2545(IS).

Şekil 8: Srirangapatam'da 18. yüzyıl sonunda üzerine Kannada yazısı kazınarak üretilmiş hançer.

Kaynak: Metropolitan Sanat Müzesi, New York, Env. no: 2022.464a, b.

Şekil 9: Meysur bölgesinde yerel işçilikle yapılmış oyuncak.

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra, Env. no: 06236 (IS).

Bibliyografya

1. Gazeteler

"Deaths", *The Gentleman's Magazine: And Historical Chronicle*, Printed by John Nichols, London, Volume LXIII, Part the Second, 1793.

"Musical Tyger", *St James's Chronicle or The British Evening Post*, Printed by Britannia Printing-Office, London, No: 6605, 17-19 Nisan, 1800.

"Tippoo's Tiger", *The Penny Magazine of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge*, Printed by William Clowes and Sons, London, No: 216, 15 Ağustos, 1835.

"The India Museum", *The Athenæum: Journal of English and Foreign Literature, Science and the Fine Arts*, London, No: 2171, 5 Haziran, 1869.

2. Müze Malzemesi

Dagger with Yali Hilt, Metropolitan Museum of Art, New York, Object Number: 2022.464a, b, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/872977, son erişim tarihi: 04.05.2025.

Sepoy of Madras Native Infantry and his wife, 1810 (c), National Army Museum, London, NAM Accession Number: NAM. 1962-10-16-1, Gallery location: A Soldier's Life Gallery, https://collection.nam.ac.uk/detail.php?acc=1962-10-16-1, son erişim tarihi: 04.04.2025.

Tiger toy, Victoria and Albert Museum, London, Museum number: 06236 (IS), Gallery location: In Storage, https://collections.vam.ac.uk/item/O185605/toy-tiger-unknown, son erişim tarihi: 26.01.2025.

Tippoo's Tiger, Victoria and Albert Museum, London, Museum number: 2545(IS), Gallery location: South Asia, Room 41, case 28B, http://collections.vam.ac.uk/item/O61949/tippoos-tiger-mechanical-organ-unknown, son erişim tarihi: 03.04.2025.

The Death of Munrow, Victoria and Albert Museum, London, Accession Number: C.1-2007, https://collections.vam.ac.uk/item/O297611/the-death-of-munrow-figure-unknown, son erişim tarihi: 26.01.2025.

3. Kitaplar

ALEMDAROĞLU, Tülay, *Ağaç Kimyası*, Gazi Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1998.

ALLSEN, Thomas T., *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

ALMEIDA, Hermione de., George H. Gilpin, *Indian Renaissance: British Romantic Art and the Prospect of India*, Ashgate Publishing, Burlington 2005.

ARBUTHNOT, Alexander John, *Major-General Sir Thomas Munro: Bart., K.C.B. Governor of Madras, A Memoir*, Kegan Paul, Trench & Co., London 1889.

ARCHER, Mildred, *Tippoo's Tiger*, Museum Monograph No 10, Victoria & Albert Museum, H.M. Stationery Office, London 1959.

ARCHER, Mildred, *India and British Portraiture 1770-1825*, Sotheby Parke Bernet, London 1979.

BARBIER, Auguste, *Ïambes et poèmes*, E. Dentu Éditeur, Seizième Édition, Paris 1865.

BARUA, Pradeep P., *The State at War in South Asia*, Universty of Nebraska Press, Lincoln 2005.

BEATSON, Alexander, *A View of the Origin and Conduct of the War with Tippoo Sultaun: Comprising a Narrative of the Operations of the Army Under the Command of Lieutenant-General George Harris, and of the Siege of Seringapatam*, G. and W. Nicol, London 1800.

BOWRING, Lewin B., *Haidar Ali and Tipu Sultan and the Struggle with the Musalman Powers of the South*, Clarendon Press, Oxford, 1899.

BRITTLEBANK, Kate, *Tiger: The Life of Tipu Sultan*, Juggernaut Books, First Published, New Delhi, 2016.

BUDDLE, Anne, *The Tiger and the Thistle: Tipu Sultan and the Scots in India, 1760-1800*, National Gallery of Scotland, Edinburgh, 1999.

BUSH, Douglas E., Richard Kassel (ed.), *The Organ: An Encyclopedia*, Routledge Taylor & Francis Group, London, 2006.

BUTT, John J., *The Greenwood Dictionary of World History*, Greenwood Press, London, 2006.

CARTER, Thomas, *War Medals of the British Army, And How They Were Won*, Norie and Wilson, London, 1893.

CLOT, André, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, (çev. Nedim Demirtaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2007.

CROSBY, Alfred W., *Throwing Fire: Projectile Technology Through History*, Cambridge University Press, First published, Cambridge, 2002.

DARTON, William, *The Third Chapter of Accidents and Remarkable Events Containing Caution and Instruction for Children*, Published by J. Johnson, Philadelphia, 1807.

DALRYMPLE, William, *White Mughals: Love and Betrayal in Eighteenth-Century India*, Penguin Books India, New Delhi, 2004.

FORREST, Denys M., *Tiger of Mysore The Life and Death of Tipu Sultan*, R. and R. Clark Ltd., First Published, Edinburg, 1970.

FORREST, George W. (ed.), *Selections from the Letters, Despatches, and Other State Papers Preserved in the Bombay Secretariat. Home Series, Vol. II*, Government Central Press, Bombay, 1887.

GARSTIN, John Henry, *Manual of the South Arcot District*, Lawrence Asylum Press, Madras,1878.

HABIB, Irfan, *State and Diplomacy under Tipu Sultan: Documents and Essays*, Indian History Congress & Tulica Publication, New Delhi, 2001.

HALIM, Abdul, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi, 2009.

HENDERSON, John Robertson, *The Coins of Haidar Alī and Tīpū Sultān*, Superintended Government Press, Madras, 1921.

JAMES, Lawrence, *Raj: The Making and Unmaking of British India*, St. Martin's Press, New York, 1997.

JOHNSON, Gordon, *Cultural Atlas of India: India, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladesh & Sri Lanka*, Facts On File, Inc., New York, 1996.

KAYALI, Yalçın, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018.

KENNEDY, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, Reprinted, London, 1988.

KHAN, Mohibbul Hasan, *History of Tipu Sultan*, The Bibliophile Ltd., Calcutta, Dacca, 1951.

MAHMOOD, Mahmood Khan, *Kingdom of Hyder Ali and Tipu Sultan: Translated from Sultanat e Khudadad*, (çev. ve haz. Anwar Haroon), Xlibris Corporation, USA, 2013.

MALLESON, George Bruce, *History of Afghanistan, from the Earliest Period to the Outbreak of the War of 1878*, W. H. Allen & Co., London, 1878.

_____, *The Decisive Battles of India: from 1746 to 1849 Inclusive*, Reeves & Turner, New Edition, London, 1914.

MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara, 2011.

MERRIMAN, John, *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*, W. W. Norton & Company, Third Edition, New York, 2010.

MOGRIDGE, George, *Old Humphrey's Walks in London and Its Neighbourhood*, The Religious Tract Society, London, 1843.

MUKHERJEE, Ramkrishna, *The Rise and Fall of the East India Company*, Popular Prakashan, First Indian Edition, Bombay, 1973.

NARAVANE, M. S., *Battles of the Honourable East India Company: Making of the Raj*, APH Publishing, New Delhi, 2006.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı (Tıpkıbasım), Ankara, 2010.

ÖZÜR, Nazan Karakaş, *Keşifler ve Coğrafya: 15. ve 16. Yüzyıl Keşifleri*, Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2017.

PARSONS, Constance E., *Seringapatam*, Humphrey Milford & Oxford University Press, London, 1931.

PUGH, Patterson David Gordon, *Staffordshire Portrait Figures: And Allied Subjects of the Victorian Era: Including the Definitive Catalogue*, Antique Collectors' Club, Woodbridge, 1988.

RAGHAVAN, V., *Yantras or Mechanical Contrivances in Ancient India*, The Indian Institute of Culture, Bangalore, 1952.

RAMASWAMI, N. S., *Political History of Carnatic Under the Nawabs*, Abhinav Publications, New Delhi, 1984.

REID, C. Lestock, *Commerce and Conquest: The Story of the Honourable East India Company*, C. & J. Temple Limited, London, 1947.

RICE, Lewis, *Mysore Inscriptions: Translated for Government*, Mysore Government Press, Bangalore, 1879.

ROBERTS, John Morris, *History of the World*, Oxford University Press, Eighth Edition, New York, 1993.

RONAN, Colin A., *The Cambdrige Illustrated History of the World's Science*, Cambridge University Press, First published, Cambridge, 1983.

ROSEN, Stephen Peter, *Societies and Military Power: India and It's Armies*, Cornell University Press, London, 1996.

SALMOND, James, *A Review of the Origin, Progress and Result, of the Decisive War, with the Late Tippoo Sultaun, in Mysore: with Notes*, Printed by Luke Hansard, London, 1800.

SETON-KARR, Walter Scott, *Selections from Calcutta Gazettes of the Years, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, and 1797, Showing the Political and Social Condition of the English in India, Seventy Years Ago, Vol. II*, O. T. Cutter, Military Orphan Press, Calcutta, 1865.

SEZGİN, Fuat, *Tanınmayan Büyük Çağ: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi'nden*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016.

STAHN, Carsten, *Confronting Colonial Objects: Histories, Legalities, and Access to Culture*, Oxford University Press, Oxford, 2023.

STEIN, Burton, *A History of India*, Wiley-Blackwell, Second Edition, Malaysia, 2010.

STRONGE, Susan, *Tipu's Tiger*, Harry N. Abrams & Victoria and Albert Museum, London, 2009.

STEWART, Charles, *A Descriptive Catalogue of the Oriental Library of the Late Tippoo Sultan of Mysore: To which are Prefixed Memoirs of Hyder Aly Khan and His Son Tippoo Sultan*, Cambridge University Press, London, 1809.

SUNDERLAL, Pandit, *How India Lost Her Freedom*, Popular Prakashan, First Published, Bombay, 1970.

TRITTON, Alan, *Scotland and the Indian Empire: Politics, Scholarship and the Military in Making British India*, Bloomsbury Academic, London, 2020.

VİTRUVİUS, *De Architectura Libri Decem: Mimarlık Üzerine On Kitap*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Alfa Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2018.

WENGER, Estefania, *Tipu Sultan: A Biography*, Vij Books India Pvt Ltd, India, 2017.

WERNESS, H. B., *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in World Art*, Continuum, New York 2007.

WILSON, William John, *History of the Madras Army, Volume Second*, Govt. Press, Madras, 1882.

WINK, André, *Al-Hind The Making of the Indo-Islamic World. Volume II: The Slave Kings and the Islamic Conquest 11th-13th Centuries*, Koninklijke Brill, Lieden, 1997.

YALLOP, Jacqueline, *Magpies, Squirrels & Thieves: How the Victorians Collected the World*, Atlantis Books, First Published, London, 2011.

4. Makaleler

ALI, Daud, "Bhoja's Mechanical Garden: Translating Wonder across the Indian Ocean, circa 800–1100 CE", *History of Religions*, Volume LV, No 4, 2016, ss. 460-493.

BRITTLEBANK, Kate, "Sakti and Barakat: The Power of Tipu's Tiger. An Examination of the Tiger Emblem of Tipu Sultan of Mysore", *Modern Asian Studies*, Volume XXIX, No 2, 1995, ss. 257-269.

BOSWORTH, C. E., "Sikhs", C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs and G. Lecomte (ed.), *The Encyclopaedia of Islam: New Edition, Prepared by A Number of Leading Orientalists, Volume IX: San-Sze*, Koninklijke Brill, Lieden, 1997, ss. 576b-582a.

BOUTIER, Jean, "Les 'lettres de créances' du corsaire Ripaud. Un 'club jacobin' à Srirangapatnam (Inde), mai-juin 1797", Jacques Weber (ed.), *Le monde créole: peuplement, sociétés et condition humaine, XVIIe-XXe siècles: mélanges offerts à Hubert Gerbeau*, Indes savantes, Paris, 2005, ss. 31-44.

C., E. M. J., "Vasco da Gama", Warren E. Preece, John Armitage, Howard E. Kasch (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 9: Extradition to Garrick*, William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago, 1966, ss. 1111a-b.

CHICHESTER, H. Manners, "Sir Hector Munro", Sidney Lee (ed.), *Dictionary of National Biography, Vol. XXXIX. Morehead-Myles*, Macmillan and Co., New York, 1894, ss. 305b-307b.

FRYER, David M., John C. Marshall, "The Motives of Jacques de Vaucanson", *Technology and Culture*, Volume XX, No 2, 1979, ss. 257-269.

GUZIEJKO, Magdalena, "Revising The Tiger. The case of the instrument of Tipu Sultan in the Victoria and Albert Museum and the discussion on contested heritage", *Art of the Orient*, Volume XI, No 1, 2022, ss. 152-163.

JONES, Robin, "Nineteenth Century Carved Ebony Furniture from Sri Lanka: Suggested Methods of Interpretation", *Regional Furniture*, Volume X, 1996, ss. 27-41.

KERİMOV, Rauf, "Geleneksel Hint Müziğinin Yapısı", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, 2013, ss. 305-321.

KILIÇ, Ayben, Harzemşah Hafızoğlu, "Açık Hava Koşullarının Ağaç Malzemenin Kimyasal Yapısında Meydana Getirdiği Değişimler ve Alınacak Önlemler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2007, ss. 175-183.

LAFONT, Jean Marie (çev.), "The 'Mémoires' of Lieutenant-Colonel Russel concerning Mysore: In the service Historique de l'Armée de Terre, Château de Vincennes, Paris", Irfan Habib (ed.), *State and Diplomacy under Tipu Sultan: Documents and Essays*, Indian History Congress & Tulica Publication, New Delhi, 2001, ss. 82-107.

MA., M., "Maratha", Warren E. Preece vd. (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 14: Lighting to Maximilian*, William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago, 1966, ss. 843b-844a.

ORD-HUME, Arthur W. J. G., "Tipu's Tiger – its History and Description - Part I", *Music and Automata*, Volume III, No 9, 1987, ss. 21-31.

_____, Arthur W. J. G., "Tipu's Tiger – its History and Description - Part II", *Music and Automata*, Volume III, No 10, 1987, ss. 64-80.

ÖZCAN, Azmi, "Haydarâbâd Nizamlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 17*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 32-35.

_____, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 294-295.

_____,"Meysûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 29*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 510-511.

_____, "Tîpû Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 41*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 192-193.

RANI, J. Jemi Merlin, "The Religious Legacy of Tipu Sultan", *Journal of Humanities and Social Science*, Volume XXIII, No 4, 2018, ss. 84-88.

SARAY, Mehmet, "Afganistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 1*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 405-406.

SIL, Narasingha P., "Tipu Sultan in History Revisionism Revised", *SAGE Open*, April-June 2013, ss. 1-11.

SRAMEK, Joseph, "Face Him Like a Briton: Tiger Hunting, Imperialism, and British Masculinity in Colonial India, 1800-1875", *Victorian Studies*, Volume XLVIII, No 4, 2006, ss. 659-680.

STABILE, Giorgio, "Bilimadamı Olarak Leonardo", Umberto Eco (ed.), *16. Yüzyıl Rönesans Çağı*, (çev. Adnan Tonguç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 513-517.

STRONGE, Susan, "Tipu's Tiger", Tristram Hunt (ed.), *The Lives of Objects*, Victoria and Albert Museum, London, 2020, ss. 66-77.

SUJITH, M. P., L. Rajeswari, T. Sreelakhmi, E. V. Anoop, "Conservation of jack wood (Artocarpus heterophyllus Lamk.) sculptures in an ancient temple in Kerala, South India: identification of heritage wood samples, neem gum–cashew nut shell liquid application in consolidation and preservation", *Current Science*, Volume CXII, No 3, 2017, ss. 615-618.

TAŞAĞIL, Ahmet, "Haydar Ali Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 17*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 25-26.

THAPAR, Romila, "In Times Past", Valmik Thapar (ed.), *Tiger: The Ultimate Guide*, CDS Books, New Delhi, 2004, ss. 153-169.

TILLOTSON, Giles, "Dropped from the Clouds: Tipu Sultan in History Painting and the British Imagination", Giles Tillotson (ed.), *Tipu Sultan: Image & Distance*, Delhi Art Gallery, New Delhi, 2022, ss. 41-70.

TOMAK, Eylem Dizman, Ümit Cafer Yıldız, "Odunun Kimyasal Modifikasyonu", Kolektif, *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi 20-22 Mayıs 2010, Artvin, Bildiriler Kitabı Cilt IV*, Artvin Çoruh Üniversitesi Yayınları, Artvin, 2010, ss.1681-1690.

Wh., J., "Kanarese (Kannada)", Warren E. Preece, John Armitage, Howard E. Kasch (ed.), *Encyclopaedia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Volume 13: Jirasek to Lighthouses*, William Benton Publisher, Fourteenth Edition, Chicago, 1968, ss. 201b.

WILLIS, Henry, "Technical Aspects of Tipu's Organ", Mildred Archer, *Tippoo's Tiger*, Museum Monograph No 10, Victoria and Albert Museum, H.M. Stationery Office, London, 1959, ss. 24-26.

WILTING, Andreas, Alexandre Courtiol, Per Christiansen, Jürgen Niedballa, Anne K Scharf, Ludovic Orlando, Niko Balkenhol, Heribert Hofer, Stephanie Kramer-Schadt, Jörns Fickel, Andrew C Kitchener, "Planning tiger recovery: Understanding intraspecific variation for effective conservation". *Science Advances*, Volume XXVI, No 5, 2015, ss. 1-13.

WOZENCRAFT, W. C, "Species Pantheratigris", Don E. Wilson, Dee Ann M. Reeder (ed.), *Mammal Species of the World: A Taxonomic and Geographic Reference*, Johns Hopkins University Press, Third Edition, Baltimore, 2005, ss. 545-546.

YILDIZ, Ü. C., "Odun Modifikasyonu", *Ahşap Teknik Dergisi*, Sayı 3, Nisan 2004, ss. 72-79.